

*Załącznik do Uchwały LII/435/18
Rady Miasta Sanoka
z dnia 10 kwietnia 2018r.*

Miejski Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2018-2022

Sanok 2018

Spis treści :

Wstęp.....	4
Podstawa prawna Programu.....	5
Przemoc w rodzinie w świetle polskiego prawa	6
Charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie.....	9
Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie.....	12
Diagnoza problemu przemocy w rodzinie w Sanoku na podstawie dostępnych danych statystycznych.....	14
Procedura „Niebieska Karta”	17
Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w Sanoku.....	19
Punkt Informacyjno-Konsultacyjny ds. Problemów Alkoholowych w Sanoku.....	21
Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Sanoku	24
Diagnoza problemu przemocy w rodzinie w mieście Sanoku na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych wśród mieszkańców oraz uczniów.....	25
Problemy społeczne występujące na terenie miasta.....	26
Ocena warunków życia w mieście.....	27
Problem uzależnień na terenie miasta	28
Zjawisko przemocy domowej w mieście.....	28
Najczęściej spotykane formy przemocy w mieście.....	30
Znajomość rodzin, w których dochodzi do stosowania przemocy psychicznej lub fizycznej.....	31
Sprawcy przemocy w rodzinie w opiniach mieszkańców miasta.....	32
Ofiary przemocy w rodzinie w opiniach mieszkańców miasta.....	33
Sytuacja lub miejsce doświadczenia przemocy.....	33
Okoliczności sprzyjające wystąpieniu przemocy fizycznej i psychicznej.....	34
Ofiary przemocy psychicznej w mieście.....	36
Ofiary przemocy fizycznej w mieście	36
Ocena instytucjonalnych zasobów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	37
Znajomość instytucji oferujących pomoc dla ofiar przemocy w mieście.....	38
Bezpośrednie udzielanie pomocy osobie doświadczającej przemocy.....	39
Forma udzielonej pomocy.....	40
Diagnoza zjawiska przemocy w szkole w Sanoku.....	41
Poczucie bezpieczeństwa w szkole	41

<i>Agresja w szkole.....</i>	<i>42</i>
<i>Formy zachowań agresywnych w szkole.....</i>	<i>46</i>
<i>Miejsca występowania zachowań agresywnych w szkole.....</i>	<i>48</i>
<i>Empatia wobec ofiary zjawiska przemocy / agresji w szkole</i>	<i>49</i>
<i>Środki prewencyjne podejmowane przez szkoły w celu zapobiegania zachowaniom agresywnym.....</i>	<i>51</i>
<i>Zjawiska przemocy poza terenem szkoły.....</i>	<i>52</i>
<i>Zjawisko cyberprzemocy.....</i>	<i>53</i>
<i>Cele, działania, sposoby realizacji Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2018-2022.....</i>	<i>55</i>
<i>Realizacja Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie została zaprojektowana na lata 2018 – 2022.....</i>	<i>62</i>
<i>Spis rysunków:.....</i>	<i>64</i>
<i>Spis tabel:.....</i>	<i>66</i>

Wstęp

Niniejszy *Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2018 - 2022* obejmuje zadania, które na Miasto Sanok nakłada ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Realizacja Programu, w szczególności w obszarach profilaktyki, ochrony i wsparcia osób dotkniętych przemocą oraz oddziaływań wobec osób stosujących przemoc jest nastawiona na redukcję zjawiska przemocy w rodzinie wśród mieszkańców miasta Sanoka oraz na wzrost efektywności podejmowanych działań. Głównym celem niniejszego Programu jest określenie działań, jakie Miasto Sanok podejmuje i będzie podejmować w celu realizacji zadań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz efektywnej ochrony ofiar przemocy poprzez skuteczne promowanie oddziaływań profilaktycznych i wsparcia dla ofiar przemocy na każdym etapie ich powrotu do normalnego życia. Przemoc w rodzinie stanowi poważny problemem społeczny, który jest niezwykle trudny do zdiagnozowania, dlatego konieczne jest podjęcie odpowiednich działań, które będą precyzyjnie dobrane do potrzeb ofiar przemocy w rodzinie. Zjawisko przemocy w rodzinie dotykające społeczność lokalną jest ściśle powiązane z innymi problemami społecznymi, dlatego ich rozwiązywanie powinno być wspólnym interesem wzajemnie uzupełniających się działań specjalistów, instytucji i organizacji, m. in: placówek opiekuńczo-wychowawczych, służby zdrowia, pomocy społecznej, instytucji porządku publicznego, czy też organizacji pozarządowych. Każdy z wyżej wymienionych podmiotów ma do czynienia z różnym aspektem zjawiska przemocy. Działając osobno nie prowadzi to do zwiększenia jakości wsparcia społecznego w obszarze przemocy wewnątrzrodzinnej. W związku z powyższym konieczne jest zintegrowanie wszelkich zasobów jednostek i organizacji do realizacji zadań Programu, które przyczynią się do stworzenia jednolitej strategii wsparcia oraz zdecydowanego podniesienia skuteczności udzielanej pomocy. W realizację Programu zakłada się aktywne włączenie wszelkich służb, podmiotów i organizacji mających styczność w codziennej pracy z rodziną. Cele, działania i zadania Programu będą podlegać ewaluacji i odpowiadać na potrzeby mieszkańców miasta Sanoka w zakresie przeciwdziałania przemocy.

Miejski Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2018 – 2022 zakłada przede wszystkim skuteczną profilaktykę skierowaną na najważniejsze czynniki ryzyka, które występują zarówno w rodzinie, jej najbliższym otoczeniu jak i w otoczeniu społecznym. Niniejszy Program zakłada także efektywną

interwencję i wsparcie w sytuacji występowania przemocy jak również optymalizowanie systemu wsparcia jako nieodłącznego elementu w zapewnianiu pomocy ofiarom przemocy. Doskonalenie obecnego systemu przy jednoczesnym zapewnieniu stałej i odpowiednio dopasowanej oferty pomocy i wsparcia w zakresie podejmowanych działań interwencyjnych zarówno wobec osób doświadczających przemocy oraz sprawców przemocy, zastosowanie oddziaływań długoterminowych w rodzinie oraz doskonalenie opracowanych procedur i polityk dotyczących przemocy w rodzinie powinno przyczynić się do jeszcze większej integracji systemu pomocowego na rzecz rodziny. Niezwykle ważnym elementem wspierania i optymalizowania systemu ochrony i pomocy jest dwutorowe działanie ukierunkowane zarówno na kompleksowe wsparcie osób zagrożonych przemocą oraz z drugiej strony na reintegrację i pracę nad sprawcą stosującym przemoc.

Podstawa prawna Programu

System przeciwdziałania przemocy w Polsce określa Ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (j. t. Dz.U. z 2015r. poz. 1390), która m. in. wskazuje jednostkom samorządu terytorialnego oraz organom administracji rządowej zadania do realizacji, określa sposób postępowania z osobą doznającą przemocy w rodzinie oraz z jej sprawcą. Ustawodawca w art. 6 ust. 2 oraz art. 9 wspomnianej ustawy wyznaczył gminom zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy rodzinie. Stosownie do jej zapisów zadaniem gminy jest tworzenie gminnego/miejskiego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ustawodawca zobowiązał również gminy do opracowania i realizacji programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. W związku z opracowaniem dokumentu *Diagnoza zjawiska problemu przemocy w rodzinie na terenie miasta Sanoka i ocena świadomości społecznej wobec problemu przemocy* zasadne było opracowanie spójnego z diagnozą *Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2018 - 2022*.

Podstawy prawne Programu to:

- ✓ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie;
- ✓ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej;
- ✓ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi;
- ✓ Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Niniejszy Program wpisuje się w realizację m.in. Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020. Ponadto program jest zgodny z Narodowym Programem Zdrowia na lata 2016 – 2020, Programem Operacyjnym „Rodzina” na lata 2010 - 2020 oraz Wojewódzkim Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020. Dokument jest zbieżny z celami i kierunkami działań zawartymi w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Sanoka na lata 2016-2022.

Przemoc w rodzinie w świetle polskiego prawa

W Polsce regulacje prawne dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie nie odbiegają od standardów międzynarodowych. Naczelnym aktem prawnym obowiązującym w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.). Rozdział drugi Konstytucji w całości jest poświęcony „Wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela”. Zgodnie z art. 33 Konstytucji – „*kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym*”. Również art. 40 Konstytucji mówi - „*nikt nie może być poddawany torturom, ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu*”. Zakazuje się stosowania kar cielesnych. Konstytucja mówi również o ochronie praw dziecka, czego dowodem jest utworzenie instytucji Rzecznika Praw Dziecka (art. 72), a w celu ochrony wolności i praw człowieka i obywatela został powołany urząd Rzecznika Praw Obywatelskich, który ma za zadanie badanie, czy wskutek działania lub zaniechania organów, organizacji i instytucji zobowiązanych do przestrzegania i realizacji wolności i praw człowieka i obywatela, nie nastąpiło naruszenie prawa, a także zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej. Ale większość zachowań składających się na przemoc w rodzinie jest kwalifikowana zazwyczaj w oparciu o artykuł 207 Kodeksu karnego, gdzie

przemoc często jest niezbyt słusznie utożsamiana właśnie z tym artykułem. Nie wszystkie akty przemocy kwalifikują się jako czyn zabroniony w rozumieniu kodeksu karnego, gdyż obok znęcania się w rodzinie dochodzi także do innych przestępstw takich jak:

- ✓ uszkodzenie ciała (art. 156 k.k. lub art. 157 §1 i 2 k.k.);
- ✓ pozostawienie osoby, co do której istnieje obowiązek sprawowania opieki, w sytuacjach bezpośrednio zagrażających jej życiu lub zdrowiu (art. 160 §2 k.k.);
- ✓ groźenie popełnieniem przestępstwa na szkodę innej osoby lub osoby najbliższej, jeśli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że zostanie spełniona (art. 190 k.k.);
- ✓ zmuszanie do określonych zachowań (art. 191 § 1 k.k.);
- ✓ zgwałcenie (art. 197 k.k.);
- ✓ nakłanianie i zmuszanie do czynów nierządnych przy wykorzystaniu stosunku zależności (art. 199 k.k.);
- ✓ doprowadzenie małoletniego poniżej lat 15 do obcowania płciowego lub zmuszenie do poddania się innej czynności seksualnej lub utrwalanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego (art. 200 k.k.);
- ✓ kazirodztwo (art. 201 k.k.);
- ✓ stręczycielstwo i sutenerstwo (art. 204 k.k.);
- ✓ rozpijanie małoletniego w drodze dostarczania napoju alkoholowego, ułatwiania lub nakłaniania do spożycia takiego napoju (art. 208 k.k.);
- ✓ uporczywe uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego (art. 209 k.k.);
- ✓ porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej pod względem psychicznym lub fizycznym wbrew woli osoby powołanej do opieki czy nadzoru (art. 211 k.k.);
- ✓ zniewaga (art. 216 § 1 k.k.);
- ✓ naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.);
- ✓ kradzież na szkodę osoby najbliższej (art. 278 § 4 k.k.) lub kradzież z włamaniem (art. 297 k.k.);
- ✓ przywłaszczenie (art. 284 k.k.) lub niszczenie mienia (art. 288 k.k.).

Przepisy prawa cywilnego zawarte w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym również regulują sytuację osób doznających przemocy w rodzinie. W 2005 roku weszła w życie ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (j. t. Dz.U. z 2015r. poz. 1390), która określa zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zasady postępowania

wobec osób doznających przemocy w rodzinie oraz osób stosujących przemoc. Ustawa ta umożliwia również stosowanie, w toku postępowania, wobec osób podejrzanych, specyficznych środków ograniczających możliwość ich kontaktu z pokrzywdzonymi. Uchwalono, że jeśli zachodzą przesłanki do aresztowania sprawcy przemocy wobec rodziny, zamiast aresztu można zastosować dozór policyjny, ale pod warunkiem opuszczenia przez sprawcę lokalu zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy. Ustawa stanowi, że w przypadku zawieszenia kary wobec sprawcy w rodzinie, sąd określi sposób kontaktowania się skazanego z pokrzywdzonym, może też zakazać zbliżania się skazanego do pokrzywdzonego w określonych okolicznościach. Sąd może nakazać sprawcy poddanie się leczeniu lub uczestnictwu w programach edukacyjno-korekcyjnych. Ustawa stanowi również, że gmina jest zobowiązana do tworzenia własnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, prowadzenia poradnictwa i interwencji w przypadku jej zaistnienia oraz prowadzenia gminnych/miejskich ośrodków wsparcia dla rodzin dotkniętych przemocą.

Również procedura „Niebieskie Karty” jako ogół czynności podejmowanych wobec przemocy w rodzinie może być realizowana przez różne podmioty, tj. nie tylko Policję, ale także jednostki organizacyjne pomocy społecznej, Gminne/Miejskie Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, przedstawicieli ochrony zdrowia i oświaty. „Niebieskie Karty” to procedura interwencji wobec przemocy w rodzinie, która składa się z odpowiedniej dokumentacji i sposobu postępowania w przypadku stwierdzenia bądź podejrzenia występowania przemocy. Obowiązuje ona w policji od 1998 roku, w pomocy społecznej od 2004 roku. Jest zalecana także do stosowania przez miejskie i gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, w przypadku, gdy w rodzinie występuje również problem alkoholowy. Głównym celem „Niebieskich Kart” jest rozpoznawanie przemocy i usprawnienie pomocy oferowanej przez przedstawicieli różnych służb w środowisku lokalnym, ale też tworzenie warunków do systemowego, interdyscyplinarnego modelu pracy z rodziną. Podstawą skuteczności procedury i oferowanej pomocy jest współpraca przedstawicieli różnych służb na rzecz osób doznających i stosujących przemoc w rodzinie. Rozpoznanie przemocy i wypełnienie „Niebieskiej Karty” przez policjanta czy pracownika socjalnego to początek procesu pomagania. Każda z tych służb ma w swoich ustawowych zapisach możliwość i obowiązek korzystania z pomocy innych osób, instytucji i organizacji, a także podejmowania współpracy, gdy zostanie o to poproszona. W przypadku przemocy w rodzinie działania indywidualne nie przynoszą pożądanych efektów. Dokumentacja

„Niebieskie Karty” dla poszczególnych służb różni się, choć założenia i cele procedury są wspólne. Różnice wynikają z tego, że każda z wyżej wymienionych instytucji ma określone kompetencje i możliwości. Zbiera informacje dostosowane do specyfiki pomocy, jakiej może udzielić. Po zebraniu informacji, ustalany jest plan działania, a kolejnym krokiem jest włączenie do procesu pomagania przedstawicieli innych służb.

Charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie, według definicji obowiązującej w Polsce, zawartej w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, oznacza jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Definicja ta jest rozszerzeniem definicji psychologicznej, którą posługiwano się do czasu uchwalenia ustawy, która przemocą w rodzinie nazywała *zamierzone działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę siły lub władzy jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody*.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje:

- ✓ intencjonalność – działanie sprawcy jest zamierzone i ma na celu kontrolowanie, podporządkowanie sobie ofiary;
- ✓ dysproporcja sił – sprawca ma przewagę (fizyczną, emocjonalną, intelektualną, ekonomiczną i społeczną) nad ofiarą;
- ✓ naruszenie praw i dóbr osobistych – sprawca wykorzystując przewagę siły narusza podstawowe prawa ofiary, np. prawo do nietykalności osobistej, godności;
- ✓ szkody i cierpienie ofiar – działanie sprawcy przynosi ofierze szkody fizyczne i psychiczne czasem również materialne.

Osobą doznającą przemocy w rodzinie może być każdy, szczególnie:

- ✓ współmałżonkowie lub partnerzy (najczęściej kobiety);
- ✓ dzieci;
- ✓ osoby starsze;

- ✓ osoby chore i niepełnosprawne.

Przemoc w rodzinie może przyjmować następujące formy :

- ✓ przemoc fizyczna - naruszanie nietykalności fizycznej; zachowania powodujące uszkodzenie ciała lub niosące takie ryzyko, np. bicie, popychanie, szarpanie, kopanie, duszenie policzkowanie;
- ✓ przemoc psychiczna - naruszenie godności osobistej; zawiera przymus i groźby, np. obrażanie, wyzywanie, wyśmiewanie, szydzenie, okazywanie braku szacunku, poniżanie w obecności innych osób, kontrolowanie i ograniczanie kontaktu z bliskimi, poddawanie stałej krytyce;
- ✓ przemoc seksualna - naruszenie intymności; zmuszanie osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowanie aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania jej o zgodę lub gdy na skutek zaistniałych warunków obawia się odmówić, np. wymuszanie pożycia seksualnego, obmacywanie, gwałt, wymuszanie nieakceptowanych zachowań seksualnych;
- ✓ przemoc ekonomiczna - pozbawianie środków lub stwarzanie warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby, np. niszczenie rzeczy, włamanie do zamkniętego osobistego pomieszczenia, kradzież, używanie rzeczy bez pozwolenia, zabieranie pieniędzy, przeglądanie dokumentów, korespondencji, dysponowanie czyjąś własnością, zaciąganie pożyczek "na wspólne konto", sprzedawanie osobistych lub wspólnych rzeczy bez uzgodnienia, zmuszanie do spłacania długów.

Na występowanie zjawiska przemocy w rodzinie ma wpływ wiele różnych czynników. Prawdopodobieństwo jej wystąpienia zwiększają następujące czynniki:

- ✓ normy społeczne i kulturowe - w wielu środowiskach wciąż istnieje silne przekonanie o prawie rodziców do dominacji nad dziećmi, dominacji mężczyzn nad kobietami; nadal utrwalany jest wzorzec mężczyzny silnego i przebojowego, mężczyzna ma być zdobywcą, a kobieta powinna być mu uległa; istnieje przyzwolenie na stosowanie kar cielesnych wobec dzieci; istotną siłę posiadają również normy związane z prywatnością rodziny – „brudy należy prać we własnym domu”, „nie mów nikomu co dzieje się w domu”, „w sprawy rodzinne nie należy się wtrącać”;

- ✓ status ekonomiczny – stres związany ze zbyt niskimi zarobkami, czy zagrożenie utratą pracy;
- ✓ alkoholizm – nadmierne spożywanie alkoholu; alkohol ogranicza możliwość kontroli własnego zachowania, zwiększa prawdopodobieństwo reagowania złością i gniewem, powoduje zaburzenia percepcji i oceny rzeczywistości;
- ✓ dziedziczenie wzorca przemocy – bycie ofiarą lub świadkiem przemocy w dzieciństwie zwiększa prawdopodobieństwo stosowania przemocy w życiu dorosłym;
- ✓ osobowość osoby doznającej przemocy – tzw. dezadapcyjność, czyli brak zdolności jednostki do przystosowania się do zmieniających się warunków środowiskowych i utrzymywania optymalnego poziomu funkcjonowania psychospołecznego; jej przejawem są następujące cechy: przekonanie jednostki, że jest poza społecznością, nie jest jej częścią, lęk przed niepowodzeniami, pesymistyczna wizja przyszłości, brak wiary we własne możliwości, przekonanie, że nie mam na nic wpływu, że wszystko zależy od warunków zewnętrznych, poczucie osamotnienia, rezygnacja, zobojętnienie, nieśmiałość w kontaktach z innymi, sztuczność, nieszczerłość;
- ✓ osobowość sprawcy - chęć dominacji, wrodzona lub nabyta skłonność do agresji, nieufność, zazdrość, brak empatii, niska wrażliwość, niskie poczucie własnej wartości, obawa przed odrzuceniem i utratą rodziny.

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem wysoce szkodliwym dla osoby jej doświadczającej. Oprócz szkód fizycznych w postaci obrażeń ciała, które występują bezpośrednio po akcie przemocy fizycznej lub seksualnej, powoduje również szkody psychiczne, które pojawiają się z czasem i wymagają długotrwałego i profesjonalnego leczenia. Należą do nich:

- ✓ zespół zaburzeń stresu pourazowego (PTSD) – PTSD objawia się: ponownym doświadczaniem traumatycznego przeżycia poprzez wspomnienia lub powracające koszmary senne; nadpobudliwość, problemami ze snem, trudnościami z koncentracją uwagi, z zapamiętywaniem, drażliwością, złością, omdleniami, nadmierną czujnością; unikaniem rozmów na temat wydarzenia oraz miejsc i osób, związanych z przykrym doświadczeniem; PTSD diagnozuje się u około 60 % ofiar przemocy domowej;
- ✓ uzależnienia – wszelkie uzależnienia (alkoholizm, narkomania, lekomania), które dla ofiary przemocy są ucieczką od bólu fizycznego i psychicznego;

- ✓ zaburzenia depresyjne - obniżony nastrój, emocjonalne otępienie, niska samoocena, brak chęci do działania, negatywne myślenie o sobie, świecie, przyszłości;
- ✓ zaburzenia lękowe – odczuwanie lęku przed podjęciem działania, krytyką, odrzuceniem;
- ✓ wiktyimizacja – przyjęcie tożsamości ofiary; ofiara przemocy, w skutek doznawania przemocy, podejmowania nieskutecznych prób obrony siebie, a także nieumiejętnych prób pomocy z zewnątrz, nabiera przekonania, że zasługuje na takie zachowanie.

Przemoc w rodzinie jest przestępstwem, ściganym z oskarżenia publicznego.

Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie należy do zjawisk, w których obiektywna diagnoza społeczna jest utrudniona. Złożony kontekst czynników kulturowych i społecznych sprawia, że źródła informacji o problemie ukazują jedynie fragment rzeczywistego obrazu zjawiska. Skale zjawiska przemocy w rodzinie jest niezwykle trudno oszacować, ponieważ nie wszystkie akty przemocy oraz sytuacje przemocowe są ujawniane. Oficjalne statystyki, prowadzone przez Komendę Główną Policji, uwzględniają te przypadki, wobec których uruchomiono procedurę Niebieskiej Karty. W 2014 r. procedurę Niebieskiej Karty wszczęto 63 467 razy, tj. o 12 533 (19,7%) razy więcej niż w roku poprzedzającym. W 2014 r. przemocy w rodzinie doświadczyły 105 332 osoby, w tym 72 786 kobiet, 11 491 mężczyzn, 21 055 – małoletnich. O stosowanie przemocy wobec członków rodziny w 2014 r. podejrzewano 78 489 osób, z czego 72 791 – mężczyzn, 5 301 – kobiet i 397 – małoletnich. Z danych, uzyskanych podczas badania przeprowadzonego w 2014 r. w ramach projektu „Diagnoza i porównanie skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz ocena efektywności działań podejmowanych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie” wynika, że 36,9% badanych znało w swoim otoczeniu rodziny, w których dochodziło do różnych form przemocy wobec kobiet, natomiast 20,2% - że wobec mężczyzn. Uzyskane wyniki w stosunku do badania z 2010 r. w ramach diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn są niższe odpowiednio o 23,2% i 11,6% jednak jak wskazują sami autorzy badania nie należy wnioskować o zmianach trendu. Z danych przytoczonych wyżej wynika, że sprawcami przemocy w rodzinie są najczęściej mężczyźni, a ofiarami – kobiety. Ponadto z badania przeprowadzonego w 2014 r. wynika, że najczęściej występującą formą przemocy jest

przemoc psychiczna, przemoc w rodzinie najczęściej ma miejsce w gospodarstwach domowych, które nie wyróżniają się negatywną sytuacją materialną, jak również pozycją społeczno – zawodową swoich członków. Sprawcami przemocy w rodzinie są najczęściej osoby najbliższe - w przypadku osób dorosłych małżonkowie i partnerzy, w odniesieniu do dzieci - rodzice. W przypadku przemocy wobec osób dorosłych najczęstszą okolicznością towarzyszącą aktom przemocy jest alkohol. W 2015 r. o ponad 7% spadła liczba osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie - wynika z rządowego sprawozdania z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Spadła też liczba dzieci odebranych w związku z przemocą. Z przytoczonych w dokumencie danych Komendy Głównej Policji wynika, że w 2015 r. o 7,4% spadła liczba osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie; w 2014 r. było to ponad 105,3 tys. osób, a w 2015 r. - 97,5 tys. osób. Najczęściej przemocy wobec osób najbliższych w minionym roku dopuszczali się mężczyźni, stanowili oni prawie 93,0% osób podejrzanych o stosowanie przemocy w rodzinie. Spadła też o 15,0% liczba dzieci odebranych na podstawie art. 12a. ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Pozwala on pracownikowi socjalnemu na odebranie dziecka w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z przemocą (decyzję tę podejmuje on wspólnie z funkcjonariuszem policji, a także z lekarzem lub ratownikiem medycznym, lub pielęgniarką; w ciągu 24 godzin musi o niej powiadomić sąd opiekuńczy). W 2015r. odnotowano 1158 takich przypadków. Zmniejszyła się także liczba wszczętych procedur Niebieskiej Karty (przewidzianych dla ofiar przemocy w rodzinie) - w 2015r. takich przypadków było 99,7 tys., o 3,5 proc. mniej niż w roku poprzednim. Spadek ten wynika z braku społecznej akceptacji dla zjawiska przemocy, na co wpływ miały m.in. realizowane kampanie społeczne. W sprawozdaniu zwrócono uwagę, że coraz mniej osób doznających przemocy w rodzinie korzysta z pomocy placówek. Wskazano, że wpływ na to miały zarówno kompleksowa pomoc udzielana lokalnie, jak i wprowadzone w 2010 r. zmiany w prawie, które umożliwiają wydanie nakazu opuszczenia lokalu przez sprawcę przemocy w rodzinie oraz zakazu kontaktowania się z osobą doznającą przemocy.

Diagnoza problemu przemocy w rodzinie w Sanoku na podstawie dostępnych danych statystycznych

Poniżej przedstawiono informacje, które pozyskane zostały z instytucji mających swoją siedzibę w Sanoku zajmujących się rozwiązywaniem problemów społecznych, w tym problemów zjawiska przemocy. Zasadnicze badania opinii mieszkańców miasta Sanoka poprzedzone zostały analizą danych zastanych. Informacje statystyczne niezbędne do opracowania diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie na terenie miasta Sanoka pozyskane zostały z jednostek zlokalizowanych w mieście Sanok. Istotną rolę w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie odgrywa policja. Współpracuje ona w powyższym zakresie z Miejską Komisją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Sanoku, Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku oraz pedagogami szkolnymi i kuratorami sądowymi. Poniżej przedstawiono dane dotyczące zjawiska przemocy w rodzinie w Sanoku w oparciu o dane pozyskane z Komendy Powiatowej Policji w Sanoku. Według danych największa liczba zjawisk przemocowych wystąpiła w 2012 roku, kiedy zastosowano 150 procedur „Niebieska Karta”. W kolejnych latach 2013 – 2016 odnotowano wyraźne zmniejszenie stosowanych procedur „Niebieska Karta”. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że zjawisko przemocy uległo wyraźnej regresji. Niestety w 2017 roku liczba stwierdzonych faktów przemocy dynamicznie wzrosła w porównaniu do danych z końca 2016 roku i wyniosła aż 131. Liczba osób doświadczających przemocy w rodzinie była najwyższa w 2012, 2013 i 2017 roku i wynosiła odpowiednio: 132, 116 oraz 112. Wśród ofiar przemocy w Sanoku wyraźnie dominują osoby małoletnie oraz kobiety. Natomiast wśród sprawców przemocy notuje się zdecydowanie większy odsetek mężczyzn. Bardzo duża liczba zjawisk przemocy jest powiązana ze spożyciem alkoholu. Według danych liczba sprawców przemocy w rodzinie będących pod wpływem alkoholu w 2017 roku to 86 osób, co stanowi 64,7% ogólnej liczby wszystkich sprawców przemocy. Takie dane oznaczają, że ponad połowa sytuacji przemocowych w rodzinie w Sanoku generowana jest przez osoby będące pod wpływem alkoholu.

Tabela 1. Informacje o przemocy domowej w Sanoku w latach 2012 – 2017 (źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Powiatowej Policji w Sanoku)

Zakres danych	Dane za lata					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Liczba stwierdzonych faktów przemocy	150	129	110	103	99	131
Liczba sprawców przemocy domowej skazanych z art. 207 kk	brak danych					
Liczba zastosowanych procedur "Niebieska Karta" - sporządzono formularzy	150	129	110	103	99	131
Liczba osób doświadczających przemocą w rodzinie	132	116	99	87	86	112
Kobiety	18	22	12	20	18	19
Mężczyźni	18	39	23	15	14	12
Nieletni do 13 lat	29	39	23	15	14	29
Nieletni od 13 do 18 lat						
Liczba sprawców przemocy w rodzinie - w tym:	150	127	110	104	100	133
Kobiety	10	7	6	8	2	7
Mężczyźni	139	119	104	96	96	126
Nieletni	1	1	0	0	2	0
Liczba sprawców przemocy w rodzinie pod wpływem alkoholu - w tym:	116	81	65	67	65	86
Kobiety	10	5	1	2	1	3
Mężczyźni	106	76	64	65	64	83
Nieletni	0	0	0	0	0	0

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku pomaga jednostkom i rodzinom w przezwyciężaniu kryzysowych sytuacji życiowych, niemającym możliwości ich samodzielnego pokonania. Pomoc społeczna świadczy usługi m.in. z tytułu: ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, przemocy w rodzinie. Pomoc w postaci pracy socjalnej oraz poradnictwa psychologicznego, pedagogicznego, rodzinnego i prawnego udzielana jest nieodpłatnie wszystkim osobom wykazującym potrzebę wsparcia bez względu na sytuację dochodową. Przemoc domowa, w myśl ustawy o pomocy społecznej, jest jednym z powodów przyznania pomocy przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej. Osoby i rodziny dotknięte tym problemem mają możliwość skorzystania z wieloaspektowej pomocy zarówno finansowej, jak i rzeczowej, psychologicznej, prawnej oraz w postaci pracy socjalnej.

Tabela 2. Formy pomocy udzielonej ofiarom przemocy domowej przez MOPS w Sanoku w latach 2014 - 2017

	2014	2015	2016	2017
Interwencje kryzysowe – ogółem	257	272	204	491
W tym udzielona dzieciom	114	74	77	293
w tym niepełnosprawnym	0	7	6	19
Współmałżonkom lub partnerom w związkach nieformalnych	98	190	63	332
w tym niepełnosprawnym	0	19	28	53
Liczba wypełnionych "Niebieskich Kart"	123	123	107	154

W latach 2015 - 2017 Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku wspierał rodziny zmagające się z przemocą domową i alkoholizmem, który niejednokrotnie prowadzi do wystąpienia tego pierwszego zjawiska. Zależność tę potwierdzają dane Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, według których do przemocy w rodzinie najczęściej dochodzi pod wpływem alkoholu. Prezentowana tabela zawiera dane szczegółowe dotyczące rodzin i przebywającym w nich osób objętych wsparciem z systemu pomocy społecznej z powodu przemocy w rodzinie i alkoholizmu.

Tabela 3. Rodziny i osoby w rodzinach, którym w latach 2015-2017 OPS przyznał pomoc z powodu przemocy w rodzinie i alkoholizmu (opracowanie własne na podstawie danych MOPS w Sanoku)

powód przyznania pomocy	2015 r.		2016 r.		2017 r.	
	liczba rodzin	liczba osób w rodzinach	liczba rodzin	liczba osób w rodzinach	liczba rodzin	liczba osób w rodzinach
przemoc w rodzinie	12	47	11	34	12	31
alkoholizm	80	114	62	85	63	91

Warto zauważyć, że ze wsparcia z powodu nadużywania alkoholu udzielano na podobnym poziomie jak w latach ubiegłych. Pomocy rodzinom dysfunkcyjnym udziela zatrudniony przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej psycholog. Pracownicy Ośrodka kierowali niektórych klientów na konsultacje, których celem było odreagowanie nagromadzonych emocji oraz zmniejszenie powstałego napięcia emocjonalnego. Wśród najczęściej zgłaszanych przez klientów dysfunkcji były nieprawidłowe relacje interpersonalne z bliskimi, problemy zdrowotne, konflikty, nieporozumienia, brak odpowiednich metod radzenia sobie w sytuacjach stresogennych. Wśród klientów psychologa byli także rodzice, którzy zgłaszali różnorodne problemy wychowawcze np. nieprawidłowe relacje interpersonalne z rówieśnikami, agresja w zachowaniu dziecka, problemy z przyswajaniem nowych wiadomości.

Procedura „Niebieska Karta”

Procedura „Niebieska Karta” to procedura interwencji wobec przemocy w rodzinie, która składa się z odpowiedniej dokumentacji i sposobu postępowania w przypadku stwierdzenia bądź podejrzenia występowania przemocy. Obowiązuje ona w policji od 1998 roku, w pomocy społecznej od 2004 roku. Jest zalecana także do stosowania przez miejskie i gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, w przypadku, gdy w rodzinie występuje również problem alkoholowy. Głównym celem „Niebieskich Kart” jest rozpoznawanie przemocy i usprawnienie pomocy oferowanej przez przedstawicieli różnych służb w środowisku lokalnym, ale też tworzenie warunków do systemowego, interdyscyplinarnego modelu pracy z rodziną. Podstawą skuteczności procedury i oferowanej pomocy jest współpraca przedstawicieli różnych służb na rzecz osób doświadczających i stosujących przemoc w rodzinie. Rozpoznanie przemocy i wypełnienie „Niebieskiej Karty” przez policjanta czy pracownika socjalnego to początek procesu pomagania. Każda z tych służb ma w swoich ustawowych zapisach możliwość i obowiązek korzystania z pomocy innych osób, instytucji i organizacji, a także podejmowania współpracy, gdy zostanie o to poproszona. W przypadku przemocy w rodzinie działania indywidualne nie przynoszą pożądanych efektów. Dokumentacja „Niebieskie Karty” dla poszczególnych służb różni się, choć założenia i cele procedury są wspólne. Różnice wynikają z tego, że każda z wyżej wymienionych instytucji ma określone kompetencje i możliwości. Zbiera informacje dostosowane do specyfiki pomocy, jakiej może udzielić. Po zebraniu informacji, ustalany jest plan działania, a kolejnym krokiem jest włączenie do procesu pomagania przedstawicieli innych służb. Bardzo często przemoc domowa jest ukrywana i duża część osób, które jej doświadczają, nie decyduje się na ujawnienie i zwrócenie się o pomoc do instytucji działających w ramach lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy. Świadczą o tym dane o liczbie ofiar przemocy wyliczone w oparciu o liczbę wypełnionych Niebieskich Kart. W każdym roku większość Niebieskich Kart wypełniana była przez Policję i pracowników Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, w pojedynczych przypadkach – przez Miejską Komisję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i placówki oświatowe, sporadycznie uczestniczyła w tym służba zdrowia. Poniżej przedstawiono informację na temat liczby wypełnionych Niebieskich Kart na podstawie danych Zespołu Interdyscyplinarnego.

- ✓ 2012 rok – liczba wypełnionych kart – **137**, w tym: **128** - Policja i **6** - MOPS (praca z **20** rodzinami z 2011r. + **129** z rodzinami z 2012 r. – łącznie **149** rodzin objętych pomocą)
- ✓ 2013 rok – liczba wypełnionych kart – **190**, w tym: **183** - Policja, **5** - MOPS i **2** - Oświata (praca z **150** rodzinami, w tym: nowych rodzin **90**)
- ✓ 2014 rok – liczba wypełnionych kart **123**, w tym: **109** - Policja, **13** - MOPS, i **1** - MKRPA (praca z **147** rodzinami, w tym: nowych rodzin **80**)
- ✓ 2015 rok – liczba wypełnionych kart – **123**, w tym: **100** – Policja, **22** – MOPS, **1** - Oświata (praca z **126** rodzinami, w tym nowych rodzin **67**)
- ✓ 2016 rok – liczba wypełnionych kart – **107**, w tym: **98** - Policja, **7** - MOPS **2** - MKRPA (praca z **117** rodzinami, w tym nowych rodzin **45**)
- ✓ 2017 rok – liczba wypełnionych kart – **154**, w tym: **134** - Policja, **17** – OPS, **1** – MKRPA, **1** – Oświata, **1** – Ochrona zdrowia (praca z **169** rodzinami, w tym nowych rodzin **90**).

Do wyjaśnienia i rozwiązywania konkretnych przypadków zgłaszanej przemocy powoływane są grupy robocze. W latach 2015 – 2017 pracowało **18** takich grup. Liczba rodzin objętych działaniami zespołu ze względu na zdiagnozowanie problemu najwyższa była w 2014 roku – **62** rodziny.

- ✓ 2014 rok – (praca z **62** rodzinami, w tym: nowych rodzin **40**);
- ✓ 2015 rok – (praca z **33** rodzinami, w tym: nowych rodzin **20**);
- ✓ 2016 rok – (praca z **17** rodzinami, w tym nowych rodzin **7**);
- ✓ 2017 rok – (praca z **8** rodzinami, w tym nowych rodzin **3**).

Analizy i zestawiania danych agregowanych przez różne instytucje z terenu miasta działające w obszarze przeciwdziałania przemocy – policję oraz pomoc społeczną – stanowią ważne źródło informacji. Jednocześnie istnieje ciągła potrzeba prowadzenia pogłębionych badań w tym obszarze, które pozwolą na określenie realnej skali zjawiska przemocy w rodzinie. Powyższe zestawienia pozwoliły uzyskać pewien obraz zjawiska przemocy na terenie miasta Sanoka. Podsumowując, dane dotyczące liczby sporządzonych Niebieskich Kart nie oddają w pełni obrazu problematyki przemocy domowej na terenie miasta. Zjawisko to jest trudne do zdiagnozowania między innymi ze względu na strach przed sprawcą przemocy i niewiarę w jakkolwiek zmianę.

Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w Sanoku

Od dnia 24 marca 2011r. na terenie miasta Sanoka funkcjonuje powołany zarządzeniem Burmistrza Miasta Sanoka - Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, to grupa specjalistów reprezentujących różne służby i instytucje, powołana do realizacji zadań określonych w *Miejskim Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Mieście Sanok na lata 2014-2017*, opracowanym w oparciu o przepisy ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Głównym zadaniem Zespołu Interdyscyplinarnego jest zapewnienie efektywnej współpracy kręgu instytucji i organizacji działający na rzecz zapobiegania i zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie na terenie Miasta Sanoka. Zespół Interdyscyplinarny nie jest komórką organizacyjną Ośrodka. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku zapewnia obsługę organizacyjno - techniczną Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. **Siedziba Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przemocy w Rodzinie mieści się w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Sanoku, ul. Zamkowa 30, 38-500 Sanok, natomiast spotkania Zespołu Interdyscyplinarnego i Grup Roboczych odbywają się w siedzibie Punktu Informacyjno – Konsultacyjnego ds. Problemów Alkoholowych przy ul. Sobieskiego 1 (Zespół Gabinetów Lekarskich).**

Prace Zespołu Interdyscyplinarnego mają na celu:

- ✓ zatrzymanie przemocy w rodzinie;
- ✓ zapewnienie bezpieczeństwa poszczególnym członkom rodziny;
- ✓ przywrócenie godności osobom słabszym, narażonym na skrzywdzenie;
- ✓ inicjowanie interwencji wobec sprawcy przemocy – rozmowy które pokazują skutki i konsekwencje stosowania przemocy;
- ✓ inicjowanie interwencji kryzysowej – pomoc w odzyskaniu mocy i kontroli
- ✓ zaplanowanie działań w dalszej perspektywie, aby zmniejszyć szkody wynikających z doświadczania przemocy;
- ✓ zmianę sytuacji prawnej – działania prawne podejmowane są przez klienta i instytucje.

Wymienione działania prowadzone są w oparciu o procedurę „Niebieskiej Karty”, o czym szerzej w zakładce Procedura „Niebieskiej Karty”. W indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie Zespół może powołać grupę roboczą - zespół specjalistów,

którzy bezpośrednio współpracują z rodziną. W skład grupy roboczej mogą wchodzić kuratorzy sądowi oraz inne podmioty i specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Zadaniem Grup Roboczych jest:

- ✓ opracowanie i realizacja planu pomocy rodzinie dotkniętej problemem przemocy
- ✓ monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy,
- ✓ dokumentowanie podejmowanych działań oraz ich efektów.

Prace Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych realizowane są w ramach obowiązków służbowych i zawodowych. Aktualnie działający Zespół został powołany Zarządzeniem Burmistrza Miasta Sanoka Nr 85/2015 z dnia 30.04.2015r. na okres od 1.05.2015r. do 30.04.2018r. i działa w 14 osobowym składzie.

Instytucje, których przedstawiciele wchodzi w skład Zespołu Interdyscyplinarnego w mieście to:

- ✓ Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej – 3 przedstawicieli;
- ✓ Komenda Powiatowa Policji w Sanoku – 2 przedstawicieli;
- ✓ Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych – 1 przedstawiciel;
- ✓ Pełnomocnik Burmistrza ds. Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych – 1 przedstawiciel;
- ✓ Przedstawiciel Burmistrza (Wydział Edukacji i Kultury Fizycznej, Wydział Spraw Społecznych i Obywatelskich, Straż Miejska w Sanoku) – 3 przedstawicieli;
- ✓ SP ZOZ w Sanoku – 1 przedstawiciel;
- ✓ Prokurator – 1 przedstawiciel;
- ✓ Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej w Sanoku – 1 przedstawiciel;
- ✓ Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna w Sanoku – 1 przedstawiciel.

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny ds. Problemów Alkoholowych w Sanoku

Zadaniem Punktu Informacyjno-Konsultacyjny ds. Problemów Alkoholowych w Sanoku jest między innymi:

- ✓ przyjmowanie osób zgłaszających się z problemami alkoholowymi lub stykających się z przemocą w rodzinie;
- ✓ rozpoznawanie potrzeb indywidualnych i środowiskowych osób i rodzin, wskazywanie możliwości rozwiązań oraz rodzajów pomocy udzielanej na terenie miasta;
- ✓ udzielanie informacji dotyczących trybu postępowania w rozwiązywaniu problemów alkoholowych;
- ✓ przyjmowanie wniosków o podjęcie czynności zmierzających do objęcia leczeniem odwykowym osób uzależnionych;
- ✓ motywowanie i udzielanie informacji o możliwości podjęcia leczenia odwykowego;
- ✓ udzielanie wsparcia i informacji o współuzależnieniu;
- ✓ rozwiązywanie problemów związanych z nadmiernym spożywaniem napojów alkoholowych;
- ✓ prowadzenie psychoedukacji „Program Ograniczania Picia”;
- ✓ prowadzenie działalności informacyjno-konsultacyjnej dotyczącej spraw związanych ze zmniejszeniem poziomu bezradności osób uzależnionych od alkoholu;
- ✓ udzielania wsparcia po zakończonym leczeniu odwykowym;
- ✓ udostępnianie publikacji, czasopism z zakresu psychologii, uzależnień, profilaktyki i terapii uzależnień;
- ✓ współpraca z instytucjami świadczącymi działalność profilaktyczną, terapeutyczną i interwencyjną;
- ✓ pomoc psychologiczna;
- ✓ pomoc terapeutyczna w zakresie: uzależnień, współuzależnienia;
- ✓ pomoc terapeutyczna dotyczącego problemów wychowawczych z dziećmi i młodzieżą;
- ✓ doradztwo prawne w zakresie: uzależnień, współuzależnienia, przemocy;
- ✓ prowadzenie alkoholowego telefonu zaufania.

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny ds. Problemów Alkoholowych w Sanoku udziela bezpłatnej pomocy psychologicznej, terapeutycznej, prawnej.

W roku 2016 zostało zawarte porozumienie pomiędzy Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej a **Specjalistycznym Ośrodkiem Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” w Lesku** na mocy, którego Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” zapewnia m.in. schronienie osobie doświadczającej przemocy z terenu Miasta Sanoka oraz dzieciom pozostającym pod jej opieką przez okres do trzech miesięcy z możliwością przedłużenia w przypadkach uzasadnionych sytuacją ofiary przemocy w rodzinie, udzielanie pomocy psychologicznej i prawnej oraz zorganizowanie dostępu do pomocy medycznej, rozpoznanie sytuacji osoby doświadczającej przemocy w rodzinie i ocenę ryzyka w zakresie zagrożenia bezpieczeństwa tej osoby lub jej dzieci pozostających pod jej opieką

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku z kolei opracowało program korekcyjno - edukacyjny dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Program obejmuje zajęcia indywidualne i grupowe. Planowane jest przeprowadzenie:

- ✓ spotkań indywidualnych;
- ✓ spotkań grupowych;
- ✓ specjalistyczne konsultacje typu: psychologicznego, prawnego i terapeuty do spraw uzależnień.

Celem głównym programu jest powstrzymanie osób stosujących przemoc w rodzinie i zaprzestanie przemocy w rodzinie, a także ukształtowanie świadomej i odpowiedzialnej postawy życiowej w ramach pełnionych ról, kształtowanie postaw szacunku wobec bliskich, poszanowania ich autonomii oraz poczucia odpowiedzialności moralnej i prawnej przez osoby stosujące przemoc w rodzinie.

Program kierowany jest do osób stosujących przemoc w rodzinie. Program adresowany jest do pełnoletnich osób z terenu powiatu sanockiego, w szczególności do:

- 1) osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonywanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych;
- 2) osób stosujących przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii leczenia uzależnienia od alkoholu lub narkotyków, lub innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych, dla których oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii;
- 3) osób, które w wyniku innych okoliczności zgłoszą się do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym.

Osobę stosującą przemoc w rodzinie, u której zostało rozpoznane uzależnienie od alkoholu lub narkotyków, lub innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych, kieruje się w pierwszej kolejności na terapię uzależnienia. Uczestnictwa w programie odmawia się osobom, które zostały zdiagnozowane jako osoby chore psychicznie lub osobom z poważnymi zaburzeniami emocjonalnymi, w szczególności z zaburzeniami osobowości antyspołecznej oraz zaburzeniami osobowości pogranicznej, gdyż ich udział w programie mógłby tworzyć poważne przeszkody w realizacji zajęć edukacyjno-korekcyjnych. Diagnoza w tym zakresie zostanie przeprowadzona przez psychologa lub psychiatrę i będzie miała na celu wykluczenie występowania chorób psychicznych i zaburzeń osobowości. Uczestnictwa w programie odmawia się też osobom uzależnionym od alkoholu, narkotyków, lub innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych z wyłączeniem osób, które przeszły lub są w trakcie podstawowego cyklu terapii uzależnień.

Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Sanoku

Ważną funkcję w procesie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Sanoku pełni Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Sanoku. Zadaniem Komisji jest:

- ✓ prowadzenie działań związanych z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych oraz integracji społecznej osób uzależnionych od alkoholu i innych środków psychoaktywnych oraz działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy;
- ✓ podejmowanie czynności zmierzających do orzeczenia o zastosowaniu wobec osoby uzależnionej od alkoholu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego;
- ✓ opiniowanie wydawania zezwoleń na sprzedaż napojów alkoholowych oraz interwencją w przypadku naruszania przepisów w tym zakresie;
- ✓ kontrola punktów sprzedaży napojów alkoholowych w zakresie zgodności z wydanym zezwoleniem na sprzedaż napojów alkoholowych;
- ✓ współpraca z Pełnomocnikiem ds. Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

Komisja zmotywowała w 2014 r. – **12** osób, w 2015r. – **11** osób, w 2016 r. – **20** osób, w 2017 r. – **18** osób do dobrowolnego poddania się leczeniu.

Diagnoza problemu przemocy w rodzinie w mieście Sanoku na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych wśród mieszkańców oraz uczniów

Badania na potrzeby analizy lokalnego zjawiska problemu przemocy w rodzinie na terenie miasta Sanoka i oceny świadomości społecznej wobec problemu przemoc realizowane były przy pomocy komplementarnych metod i technik badawczych.

- Badania wśród mieszkańców Sanoka. Badania dotyczące diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie na terenie miasta są częścią badania realizowanego w ramach Diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie i oceny świadomości społecznej wobec problemu przemocy w mieście Sanoku. Badanie zostało zrealizowane wśród **N=200** mieszkańców z terenu miasta Sanoka. Badanie zostało zrealizowane przy użyciu ankiety internetowej CAWI, która umieszczona została na stronach internetowych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sanoku oraz na stronie Urzędu Miasta w Sanoku, przy realizacji ankiet pomagali również pracownicy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sanoku. Struktura wiekowa grupy została dobrana w sposób zapewniający heterogeniczność badanej grupy - by można było poznać opinię oraz uzyskać wiedzę na temat postaw wobec poszczególnych zjawisk grup mieszkańców miasta Sanoka będących w różnym wieku.
- Badania wśród uczniów klas szóstych szkół podstawowych oraz uczniów klas drugich gimnazjów z terenu miasta Sanoka. Zgodnie z zaakceptowaną koncepcją metodologiczną, badanie wśród uczniów zostało zrealizowane za pośrednictwem ankiety audytoryjnej - kwestionariusz ankiety był wypełniany samodzielnie przez respondentów zgromadzonych w sali szkolnej, w jednym czasie. Cechą charakterystyczną takiego badania jest standaryzacja warunków przeprowadzenia wywiadu - w tym samym miejscu i w tym samym czasie, a wszystkie badane osoby mają zagwarantowaną anonimowość udziału w badaniu. Badanie zostało zrealizowane wśród **N=206** uczniów.

Ankiety przygotowane zostały w oparciu o narzędzia badawcze stosowane powszechnie w badaniach dotyczących problematyki przemocy w rodzinie oraz innych zagrożeń społecznych. Kwestionariusz ankiety składał się z pytań zamkniętych, pytań z możliwością wielokrotnego wyboru, z kafeterią odpowiedzi oraz pytań otwartych, umożliwiających swobodną wypowiedź respondenta. Badanie miało charakter anonimowy w tym sensie, że jego wyniki są publikowane jedynie w postaci zbiorczych zestawień statystycznych. Dane

uzyskane w trakcie realizacji badań poddane zostały wielostopniowej analizie, zarówno ilościowej jak i jakościowej. W opracowaniu zaprezentowane zostaną wyniki badań pod kątem ogólnych tendencji i średnich występujących w całej badanej zbiorowości, jak i ze względu na zmienne niezależne. Porównywane i dokładniej analizowane są wyniki uzyskane w podgrupach badanych o największym i najmniejszym nasileniu danej zmiennej niezależnej, a także pojawiające się tendencje (malejące lub rosnące) w wewnętrznej strukturze odpowiedzi. Opisane zostały także podgrupy badanych o największym i najmniejszym procencie odpowiedzi na dane pytanie. Wybór takich zmiennych niezależnych, jest niezwykle istotny z punktu widzenia ich korelacji z ogólnymi wynikami wyrażonymi przez całą populację badaną.

Problemy społeczne występujące na terenie miasta

Jednym z kluczowych elementów diagnozy zjawiska problemu przemocy na terenie miasta Sanoka było określenie występowania poszczególnych zjawisk w jego obrębie. Respondentom uczestniczącym w badaniu przedstawiono listę 14 problemów społecznych, które mogą występować na terenie miasta. Każdy z respondentów mógł wskazać maksymalnie trzy najważniejsze problemy społeczne, które ich zdaniem występują na terenie miasta. Ze względu na możliwość wskazania większej liczby odpowiedzi suma prezentowanych problemów społecznych nie jest równa 100%. Zgodnie z prezentowanymi danymi zdecydowanie najważniejszymi problemami społecznymi zdaniem połowy badanych mieszkańców miasta Sanoka jest problem alkoholizmu oraz bezrobocia. Te problemy wskazało odpowiednio 61,0% oraz 56,0% badanych. Bezrobocie i alkoholizm są problemami, które występują na terenie miasta i któremu badani przypisali najwyższą rangę. Bezrobocie i alkoholizm są problemami, które są katalizatorem wielu innych problemów społecznych. Ważnymi problemami wskazanymi przez badanych mieszkańców miasta Sanoka są także problemy mieszkaniowe – 50,5% oraz trudna sytuacja ludzi starszych – 45,5%. Kolejny równie ważny problem, który zdaniem badanych występuje na terenie miasta to także zjawisko przemocy. Taki problem wskazało – 40,0% badanych. Przemoc stanowi więc bardzo ważny problem społeczny dostrzegany przez mieszkańców miasta, dlatego tak istotne jest dokonanie dogłębnej analizy tego zjawiska. Warto zwrócić uwagę, iż zdaniem osób badanych istotnym problemem społecznym, który występuje na terenie miasta Sanoka jest również ubóstwo – 39,5%. Wymienione problemy zdaniem badanych są najistotniejszymi problemami na terenie miasta Sanoka. Pozostałe problemy występujące zdaniem badanych mieszkańców

na terenie miasta przedstawiono na poniższym wykresie. Każda z badanych osób mogła wskazać kilka problemów dlatego suma przedstawionych odpowiedzi jest większa 100%.

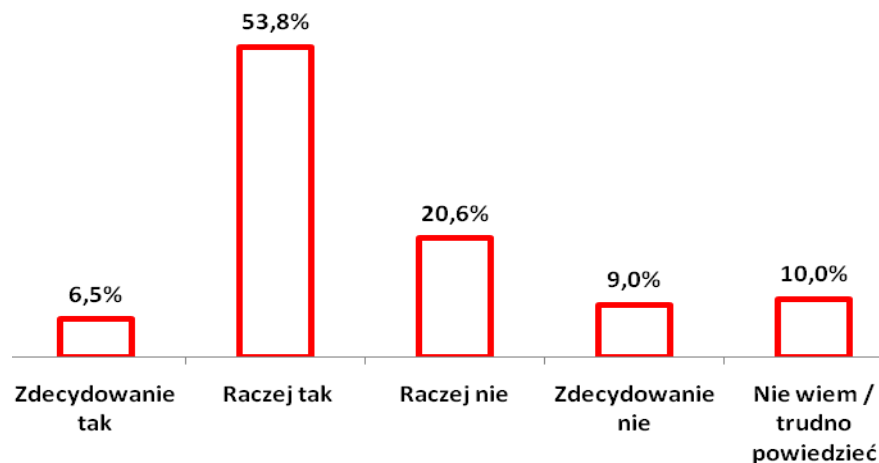
Rysunek 1. Problemy społeczne występujące na terenie miasta Sanoka

Ocena warunków życia w mieście

Poniżej przedstawiono najważniejsze informacje dotyczące warunków życia w mieście Sanoku oraz jakości życia i mieszkania w mieście. Badani mieszkańcy pozytywnie oceniają warunki życia w mieście. Według danych zdecydowana większość respondentów – łącznie aż 60,3% jest zadowolonych z warunków życia w mieście Sanoku, w tym 53,8% badanych jest raczej zadowolonych, natomiast 6,5% jest zdecydowanie zadowolonych. Warto jednak zauważyć, że istnieją także znaczna część mieszkańców – łącznie 29,6%, która nie jest zadowolona z warunków życia w mieście Sanoku. Odpowiedzi nie wiem / trudno powiedzieć wskazało 10,0% badanych.

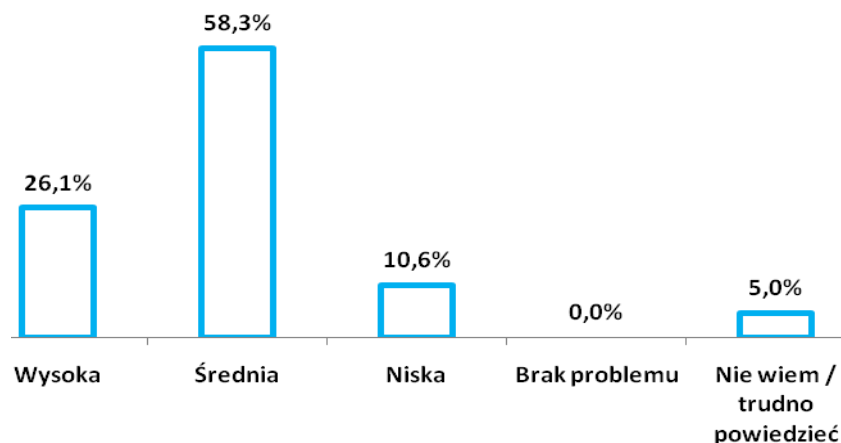
Rysunek 2. Czy jest Pani/Pan zadowolona(a) z warunków życia w mieście Sanoku?

Problem uzależnień na terenie miasta

Analizie poddany został także problem uzależnień. Zdaniem największej grupy badanych respondentów na terenie miasta skala problemu uzależnień od alkoholu, narkotyków oraz innych uzależnień jest przeciętna – średnia. Taką odpowiedź wskazało 58,3% badanych osób. Nisko skalę problemu wskazało 10,6% badanych. Jako wysoki, problem uzależnień zdefiniowało 26,1% respondentów. Brak wiedzy w tym temacie wskazało 5,0% badanych mieszkańców miasta. Reasumując zdaniem badanych problem uzależnień w mieście Sanoku występuje, jego skala nie jest może ponadnormatywna, jednak warto zwrócić uwagę na wysoki odsetek wskazań świadczących o wysokim problemie uzależnień. Takie dane powinny skłonić do podejmowania i inicjowania działań zarówno diagnostycznych jak i profilaktycznych skierowanych na przeciwdziałanie zjawiskom uzależnień.

Rysunek 3. Jaka jest skala problemu uzależnień (alkohol, narkotyki, tzw. dopalacze, inne) na terenie miasta Sanoka?

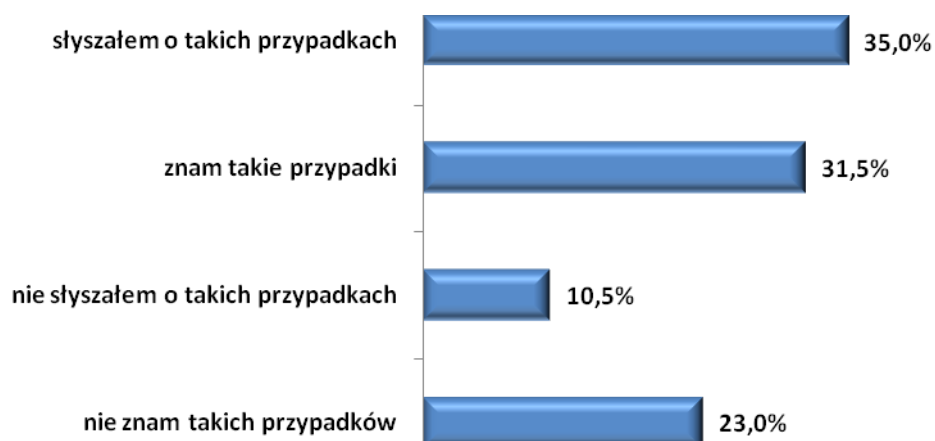

Zjawisko przemocy domowej w mieście

Jak powszechnie wiadomo dane statystyczne dotyczące przemocy w rodzinie nie odzwierciedlają rzeczywistej skali problemu. Wynika to z faktu, że przemoc w rodzinie jest problemem wrażliwym i trudnym do diagnozowania. Osoby doznające przemocy w rodzinie nie chcą ujawniać problemu, obawiając się reakcji otoczenia, represji ze strony sprawcy, czy też długich i zawiłych procedur prawnych. Taki stan rzeczy znajduje odzwierciedlenie w statystykach prowadzonych przez poszczególne służby. Tymczasem, zgodnie z prezentowanymi danymi łącznie ponad połowa badanych mieszkańców miasta Sanoka – 66,5% słyszało o przypadkach przemocy w rodzinie lub zna takie przypadki, gdzie dochodzi

do zjawiska przemocy w rodzinie. Odsetek osób, które nie znają lub nie słyszały o takich przypadkach to łącznie 33,5%, w tym więcej niż co piąta badana osoba – 23,0% nie zna takich przypadków, natomiast 10,5% badanych nie słyszało o takich przypadkach. Takie dane oznaczają występowanie zjawiska przemocy domowej.

Rysunek 4. Czy na terenie miasta Sanoka występuje zjawisko przemocy domowej?

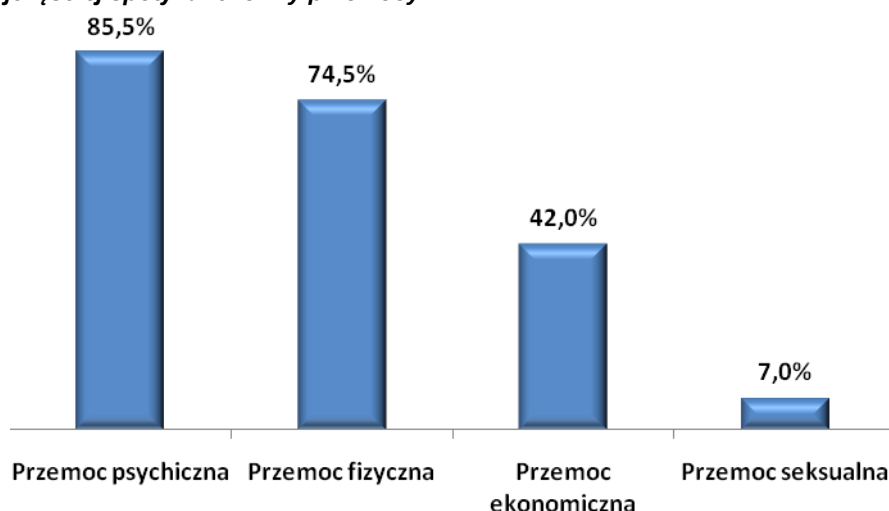
Jak wskazały wcześniejsze analizy mieszkańcy miasta słyszeli o przypadkach przemocy domowej lub znają takie przypadki. Warto jednak zauważyć, że częstotliwość występowania oraz skala i zakres tego problemu nie jest może powszechna, ale jest niewątpliwie zauważalna. Przemoc domowa nie jest zjawiskiem powszechnym jednak według danych problem ten dotyczyć może znacznej części rodzin. Zgodnie z pozyskanymi danymi – 24,0% badanych uważa, zjawisko przemocy dotyczy mniej więcej połowy rodzin. Zbliżony odsetek badanych – 23,0% twierdzi, że problem przemocy domowej jest zjawiskiem rzadkim i dotyczy mniej niż połowy rodzin, natomiast – 19,0% respondentów jest przekonanych, że problem przemocy w rodzinie jest zjawiskiem marginalnym i najczęściej dotyczy tylko wąskiej grupy rodzin. Innego zdania było 16,5% badanych mieszkańców miasta, którzy uznali, że problem ten występuje często i dotyczy dużej części rodzin (ponad połowy rodzin). Mniejszy odsetek badanych – 12,5% nie potrafił ocenić skali, częstotliwości i powszechności występowania zjawiska przemocy na terenie miasta. Zdaniem 4,5% badanych zjawisko przemocy w rodzinie w mieście jest to zjawisko powszechne i występuje w niemal każdym gospodarstwie domowym, natomiast zdaniem 0,5% badanych zjawisko to nie występuje wcale.

Rysunek 5. Częstotliwość i powszechność przemocy w rodzinie w mieście Sanoku?**Najczęściej spotykane formy przemocy w mieście**

Przemoc w rodzinie może przyjmować różnorodne formy takie jak: przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, przemoc seksualna oraz przemoc ekonomiczna. Przemoc fizyczna to naruszanie nietykalności fizycznej; zachowania powodujące uszkodzenie ciała lub niosące takie ryzyko, np. bicie, popychanie, szarpanie, kopanie, duszenie, policzkowanie. Przemoc psychiczna to naruszenie godności osobistej; zawiera przymus i groźby, np. obrażanie, wyzywanie, wyśmiewanie, szydzenie, okazywanie braku szacunku, poniżanie w obecności innych osób, kontrolowanie i ograniczanie kontaktu z bliskimi, poddawanie stałej krytyce. Przemoc seksualna to naruszenie intymności; zmuszanie osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowanie aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania jej o zgodę lub gdy na skutek zaistniałych warunków obawia się odmówić, np. wymuszanie pożycia seksualnego, obmacywanie, gwałt, wymuszanie nieakceptowanych zachowań seksualnych. Natomiast przemoc ekonomiczna to pozbawianie środków lub stwarzanie warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby, np. niszczenie rzeczy, włamanie do zamkniętego osobistego pomieszczenia, kradzież, używanie rzeczy bez pozwolenia, zabieranie pieniędzy, przeglądanie dokumentów, korespondencji, dysponowanie czyjąś własnością, zaciąganie pożyczek "na wspólne konto", sprzedawanie osobistych lub wspólnych rzeczy bez uzgodnienia, zmuszanie do spłacania długów. Analizując wyniki dotyczące rodzaju spotykanej formy przemocy można zauważyć, iż najczęstszą jej formę stanowi przemoc psychiczna i fizyczna, którą wskazało odpowiednio 85,5% oraz 74,5% respondentów. W następnej kolejności badane osoby wskazały na przemoc

ekonomiczną – 42,0% wskazań. Najmniejszy odsetek badanych wskazał na przemoc seksualną – 7,0%. Takie dane mogą w części wyjaśniać małą liczbę zgłoszeń dotyczących przemocy, ponieważ ofiary przemocy psychicznej, ekonomicznej i seksualnej takiej przemocy nie zgłaszają do odpowiednich służb. Tytułem uzupełnienia należy zwrócić uwagę, że każdy z badanych mógł wskazać kilka form przemocy dlatego suma wskazań jest większa niż 100%.

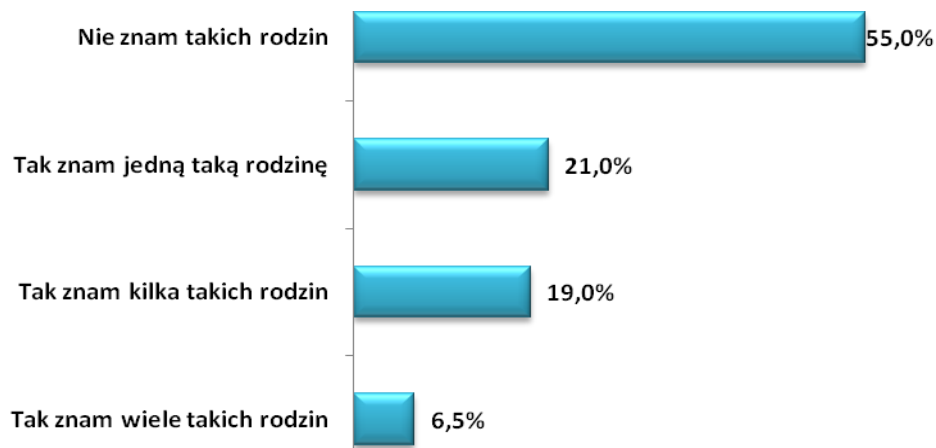
Rysunek 6. Najczęściej spotykane formy przemocy

Znajomość rodzin, w których dochodzi do stosowania przemocy psychicznej lub fizycznej

Ofiary przemocy domowej niechętnie przyznają się do tego faktu, dlatego postanowiono zadawać również pytania dotyczące tego typu zachowań w najbliższym otoczeniu ankietowanych osób. Według danych ponad połowa badanych mieszkańców miasta Sanoka – 49,0% nie zna osobiście rodzin, w których dochodzi do stosowania przemocy psychicznej i fizycznej. Ponad połowa respondentów łącznie – 51,0% zna co najmniej jedną rodziną, w której dochodzi do stosowania przemocy psychicznej lub fizycznej, w tym 22,5% zna jedną taką rodzinę, 19,5% zna kilka takich rodzin, natomiast 9,0% zna wiele takich rodzin. Na podstawie pozyskanych danych należy stwierdzić, że zjawisko przemocy domowej występuje w mieście. Oficjalne statystyki nie odzwierciedlają w pełni skali i charakteru problemu przemocy w rodzinie, dlatego, w celu skutecznego przeciwdziałania przemocy i ochrony osób dotkniętych przemocą należy systematycznie diagnozować problem w środowisku lokalnym.

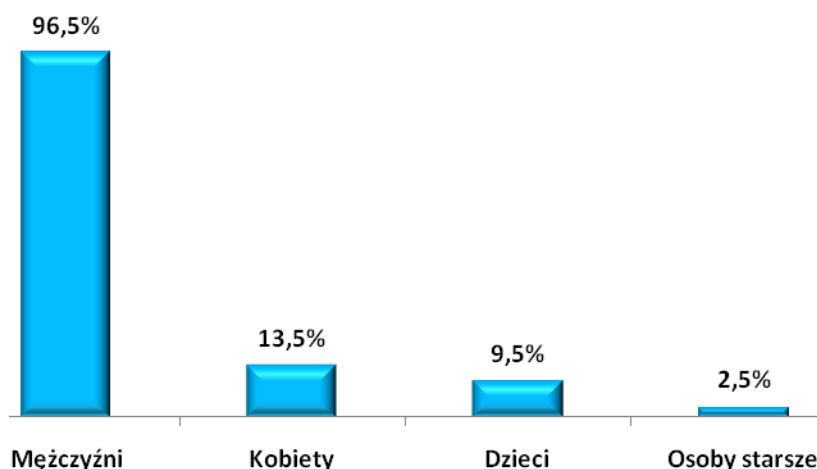
Rysunek 7. Znajomość rodzin, w których dochodzi do stosowania przemocy psychicznej

Sprawcy przemocy w rodzinie w opiniach mieszkańców miasta

Niemal wszyscy respondenci uważają, że sprawcami przemocy domowej w mieście Sanok są mężczyźni – 96,5% wskazań. Takie wyniki wyraźnie i jednoznacznie wskazują, kto jest zdaniem społeczności lokalnej sprawcą przemocy domowej. Zdecydowanie mniejszy odsetek badanych – 13,5% jest przekonanych, że inicjatorami przemocy domowej i sprawcami są kobiety, natomiast 9,5% badanych twierdzi, że sprawcami przemocy są dzieci. Najmniejszy odsetek respondentów – 2,5% uważa, że sprawcami przemocy są osoby starsze. Suma prezentowanych odpowiedzi jest większa niż 100% ze względu na możliwość wskazania kilku odpowiedzi.

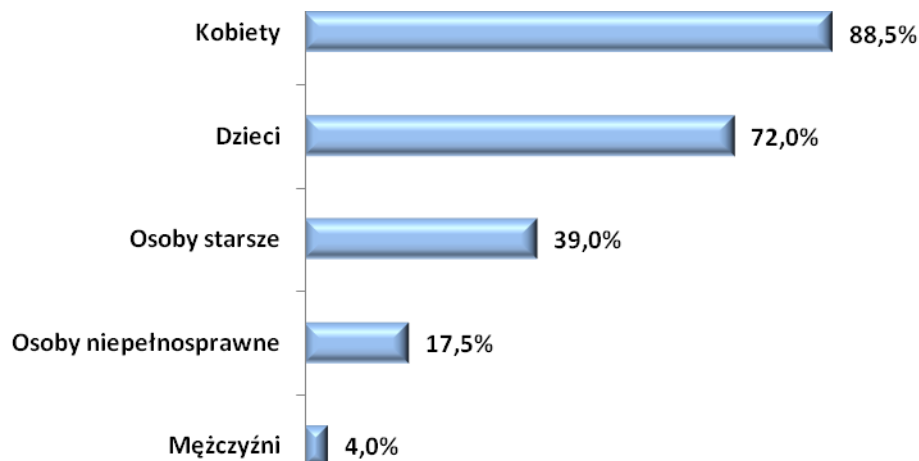
Rysunek 8. Sprawcy przemocy w rodzinie w mieście Sanoku

Ofiary przemocy w rodzinie w opiniach mieszkańców miasta

Zdecydowana większość badanych mieszkańców miasta Sanoka – 88,5% uważa, że ofiarami przemocy w rodzinie są kobiety. Przemoc w rodzinie to problem, który dotyczy nie tylko małżonków czy partnerów. Równie często ofiarami przemocy w rodzinie są dzieci. Znaczny odsetek mieszkańców miasta – 72,0% wskazuje osoby niepełnoletnie, jako najczęstsze ofiary przemocy w rodzinie. Część badanych osób – 39,0% jest przekonana, że ofiarami przemocy w rodzinie są głównie osoby starsze. Mniejszy odsetek respondentów odpowiednio 17,5% oraz 4,0% wskazało jako ofiary osoby niepełnosprawne oraz mężczyzn. W odpowiedzi na pytanie dotyczące ofiar przemocy, każdy z badanych mógł udzielić kilku odpowiedzi dlatego suma wskazań nie jest równa 100%.

Rysunek 9. Ofiary przemocy w rodzinie w mieście Sanoku

Sytuacja lub miejsce doświadczenia przemocy

Uczestników badania zapytano o wskazanie miejsc, w których najczęściej dochodzi do występowania zjawiska przemocy psychicznej lub fizycznej. Dane jednoznacznie wskazują, że zjawisko przemocy najczęściej występuje w domu. Taką odpowiedź wskazał niemal każdy badany - 97,0%. Oznacza to, że zdarzenia przemocy najczęściej nie mają postronnych świadków i rozgrywają się w zamkniętym środowisku domowym, co utrudnia zarówno samo diagnozowanie jak i przeciwdziałanie przemocy. Warto w tym miejscu zauważyć, iż bardzo duży odsetek badanych wskazał na występowanie takiej formy przemocy w domu, co wskazuje na występowanie istotnego problemu w rodzinach. Takie dane po raz kolejny potwierdzają, że problem przemocy psychicznej i fizycznej w rodzinie nie jest zjawiskiem marginalnym na terenie miasta. Na podstawie takich wyników badań powinno podjąć się działania mające na celu uświadamianie konieczności reagowania na przemoc w rodzinie.

Istnieje potrzeba upowszechnienia wśród mieszkańców znaczenia i roli świadka przemocy w rodzinie oraz form i sposobów postępowania w sytuacji bycia świadkiem przemocy. Przemoc, zdaniem badanych może często występować także w szkole – 43,0%. Inne miejsca, w których mieszkańcy miasta mogą doświadczać przemocy psychicznej lub fizycznej to kawiarnia, bar lub na dyskoteka – 17,5%, w okolicie oddalone od miejsca zamieszkania – 15,0% oraz w okolicie miejsca zamieszkania – 13,0%. Marginalnie do takich zjawisk zdaniem badanych dochodzi w pracy oraz w masowych środkach komunikacji. Takie miejsca wskazało odpowiednio 6,5% oraz 5,5% respondentów. Suma odpowiedzi na poniższe pytanie jest zdecydowanie większa niż 100% ponieważ, każdy z badanych mógł wskazać kilka miejsc lub sytuacji, w których dochodzi do występowania zjawiska przemocy psychicznej lub fizycznej.

Rysunek 10. W jakiej sytuacji / w jakim miejscu Pan(a)/Pani zdaniem najczęściej dochodzi do stosowania przemocy psychicznej i fizycznej?

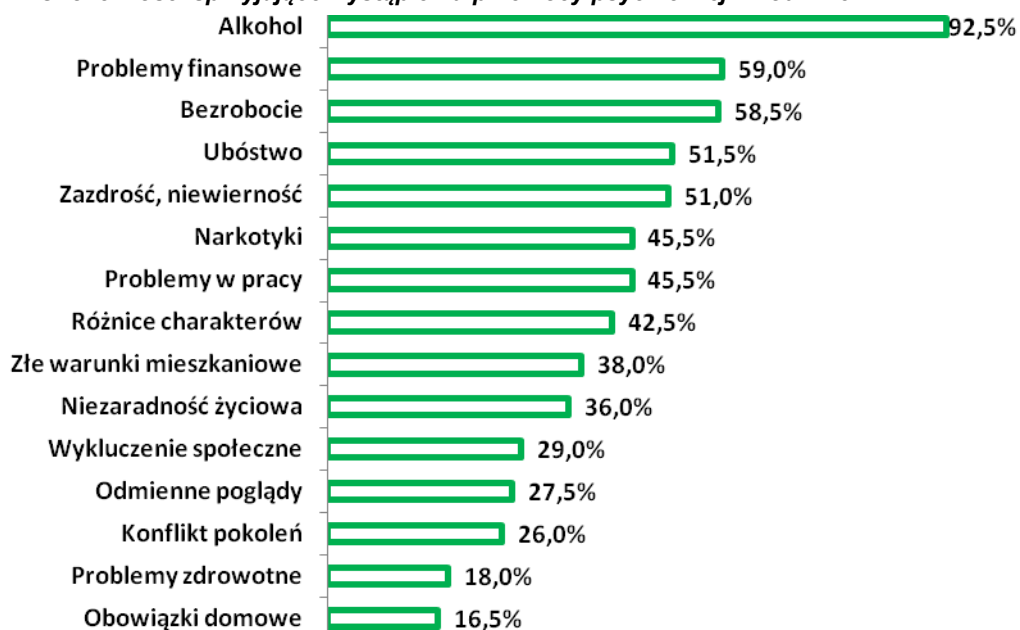

Okoliczności sprzyjające wystąpieniu przemocy fizycznej i psychicznej

Wyniki zamieszczone poniżej wskazują, jakie czynniki zdaniem respondentów mogą determinować i powodować wystąpienie przemocy fizycznej lub psychicznej w rodzinie. Poglądy mieszkańców miasta Sanoka nie odbiegają od rozpowszechnionych, stereotypowych przekonań na temat okoliczności sprzyjających występowaniu przemocy w rodzinie. Takie okoliczności to w opinii badanych przede wszystkim nadużywanie alkoholu. Według danych aż 92,5% badanych wskazało, że nadużywanie alkoholu jest najczęstszą przyczyną przemocy w rodzinie. Rzeczywiście, przemocy w rodzinie często towarzyszy uzależnienie od alkoholu, nie udowodniono jednak związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy tymi zjawiskami. Jak potwierdzają doświadczenia z pracy z osobami stosującymi przemoc, uzależnionymi od alkoholu, nie jest prawdą, że zatrzymanie uzależnienia jest równoznaczne z zaprzestaniem

stosowania przemocy w rodzinie. W związku z powyższym konieczne wydaje się edukowanie mieszkańców, że uzależnienie od alkoholu nie jest przyczyną przemocy. Aby powstrzymać przemoc w rodzinie nie wystarczy poddać się leczeniu uzależnienia. Osoby stosujące przemoc w rodzinie powinny dodatkowo uczestniczyć w programie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych. Istotne czynniki mogące być przyczynami wystąpienia zjawiska przemocy w rodzinie, które wskazała ponad połowa badanych to: problemy finansowe – 59,0%, bezrobocie – 58,5%, ubóstwo – 51,5% oraz zazdrość, niewierność – 51,0%. Przemoc może być także silnie generowana przez narkotyki – 45,5%, problemy w pracy – 45,5% oraz różnice charakterów – 42,5%. Ważnymi przyczynami mogącymi korelować z wystąpieniem zjawiska przemocy są także: złe warunki mieszkaniowe – 38,0%, niezaradność życiowa – 36,0%, wykluczenie społeczne – 29,0%, odmienne poglądy – 27,5% oraz konflikt pokoleń – 26,0%. Ankietowani w mniejszym stopniu podzielają pogląd, że do okoliczności sprzyjających przemocy należą: problemy zdrowotne oraz obowiązki domowe. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż każdy z badanych mógł wymienić wiele przyczyn generujących zjawisko przemocy odpowiedzi, stąd też suma wszystkich wskazań jest większa niż 100%.

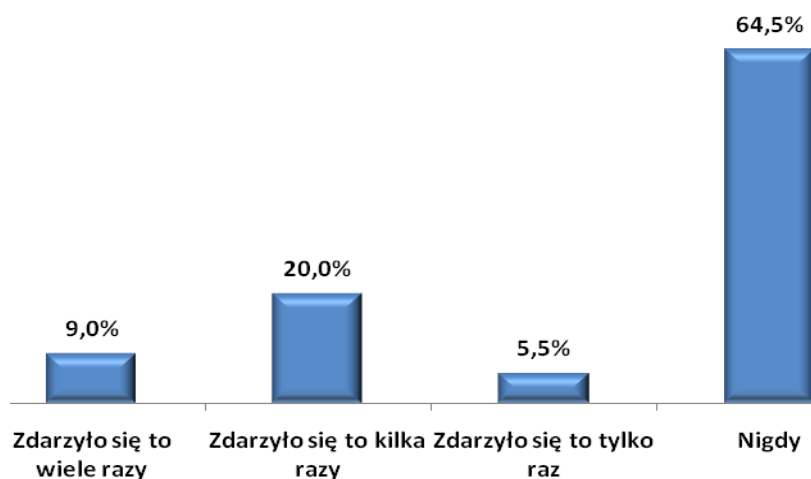
Rysunek 11. Okoliczności sprzyjające wystąpieniu przemocy psychicznej w rodzinie

Ofiary przemocy psychicznej w mieście

Zgodnie z przedstawionymi deklaracjami uczestników badania, więcej niż co trzeci uczestnik – 35,5% przyznał, że przynajmniej jeden raz doświadczył przemocy psychicznej, w tym 20,0% badanych doznało przemocy psychicznej kilka razy, a 9,0% wiele razy, natomiast 5,5% jeden raz. Najczęściej doświadczanie przemocy psychicznej nie jest zjawiskiem incydentalnym, ale powtarzającym się kilka razy. Zdecydowana większość badanych respondentów – 64,5% nigdy nie doświadczyło przemocy psychicznej. Takie wyniki obrazują skalę przemocy psychicznej, której doświadczają badani mieszkańcy. Problem przemocy psychicznej jest więc ważnym problemem, który wymaga podjęcia określonych działań profilaktycznych.

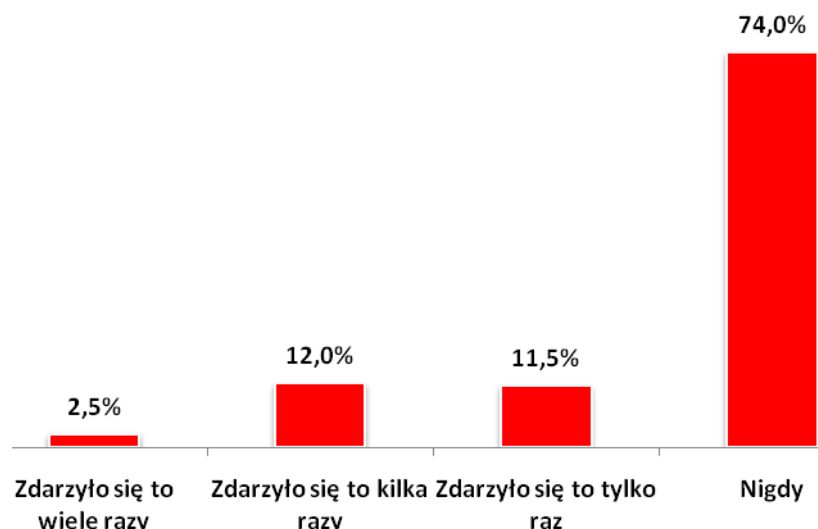
Rysunek 12. Czy doświadczył(a) Pan/Pani kiedykolwiek przemocy psychicznej?

Ofiary przemocy fizycznej w mieście

Do osobistego doświadczenia przemocy fizycznej przyznał się mniejszy odsetek badanych mieszkańców miasta Sanoka. Zgodnie z deklaracjami przeważająca większość ankietowanych uczestników badania – 74,0% nigdy nie doświadczyła takiej formy przemocy w rodzinie. Należy jednak zauważyć, że 26,0% mieszkańców miasta Sanoka przyznało się do osobistego doświadczenia przemocy fizycznej. Wśród wymienionego odsetka wskazań odnotowano 2,5% przypadków, kiedy przemoc fizyczna stosowana była wobec respondenta wielokrotnie. Takie dane oznaczają, że zjawisko przemocy w mieście występuje, dlatego konieczne jest inicjowanie działań, które zmierzać będą do redukcji takich zjawisk.

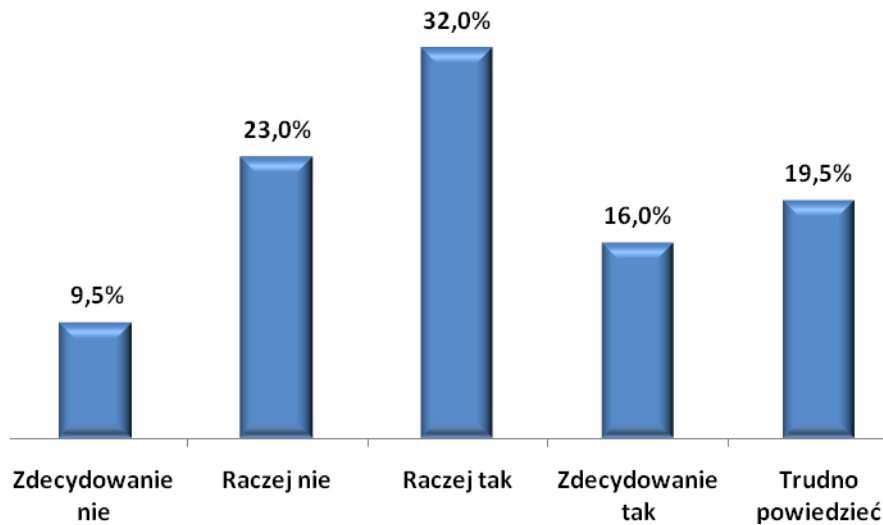
Rysunek 13. Czy doświadczył(a) Pan/Pani kiedykolwiek przemocy fizycznej?

Ocena instytucjonalnych zasobów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Mieszkańców miasta Sanoka uczestniczących w badaniu poproszono także o ocenę możliwości skorzystania z pomocy na terenie miasta w przypadku wystąpienia zjawiska przemocy w rodzinie. Na pytanie *czy Pana(i) zdaniem ofiary przemocy na terenie miasta Sanoka mogą liczyć na pomoc?* blisko połowa respondentów – łącznie 48,0% wskazała pozytywne odpowiedzi *zdecydowanie tak* oraz *raczej tak*. Innego zdania było łącznie 32,5% respondentów, którzy twierdzą, że na terenie miasta osoby dotknięte przemocą w rodzinie nie mogą liczyć na odpowiednią pomoc i wsparcie. Część badanych respondentów – 19,5% wskazało odpowiedź *nie wiem / trudno powiedzieć*. Na podstawie przedstawionych danych należy stwierdzić, że mieszkańcy miasta Sanoka mają zapewniony dostęp do instytucji świadczących pomoc osobom dotkniętym przemocą. Należy jednak zwrócić uwagę, na wysoki odsetek negatywnych wskazań, który wskazuje być może na konieczność upowszechniania informacji o działaniach podejmowanych na terenie miasta Sanoka, które ukierunkowane są na profilaktykę i przeciwdziałaniu zjawiskom przemocy. Niezbędne wydaje się promowanie działań informacyjnych, które skutkować będą zwiększeniem wiedzy mieszkańców miasta Sanoka o działaniach pomocowych ukierunkowanych na ofiary przemocy w mieście.

Rysunek 14. Czy Pana(i) zdaniem ofiary przemocy na terenie miasta mogą liczyć na pomoc?

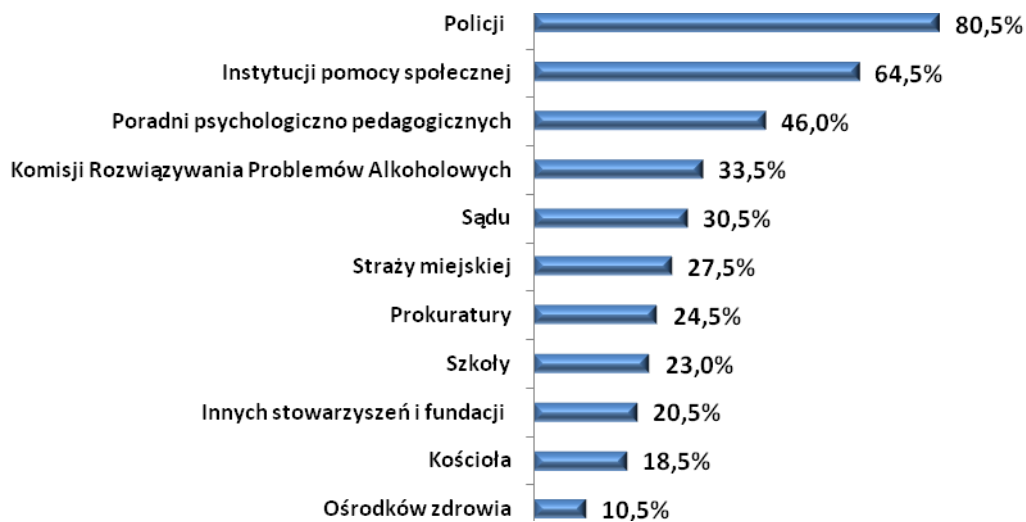

Znajomość instytucji oferujących pomoc dla ofiar przemocy w mieście

Bardzo ważnym i pozytywnym wnioskiem, który wynika z badań jest bardzo wysoki stopień świadomości społecznej mieszkańców miasta Sanoka i stopień wiedzy na temat możliwych form pomocy, z których mogą skorzystać ofiary przemocy rodzinnej na terenie miasta. Z przedstawionych danych wynika, iż zdecydowana większość mieszkańców miasta Sanoka deklaruje znajomość różnych instytucji, które na terenie miasta pomagają ofiarom przemocy fizycznej lub psychicznej w rodzinie. Respondenci zostali zapytani o stopień znajomości konkretnych instytucji pomocowych. Z badań wynika, że w świadomości mieszkańców miasta pomoc w sytuacji występowania przemocy świadczy przede wszystkim policja – 80,5% oraz instytucje pomocy społecznej – 64,5%. Znaczny odsetek badanych – 46,0% wskazał poradnię psychologiczno – pedagogiczną oraz Komisję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych – 33,5%. Zdaniem badanych, mieszkańcy Sanoka doświadczający przemocy lub będące świadkiem przemocy, mogą liczyć także na pomoc sądu – 30,5% wskazań, straży miejskiej – 27,5%, prokuratury – 24,5%, szkoły – 23,0% oraz innych stowarzyszeń i fundacji – 20,5%. Wykaz wszystkich podmiotów przedstawiono na poniższym wykresie. Należy zwrócić uwagę, iż każda z badanych osób mogła wskazać kilka odpowiedzi, dlatego suma wszystkich odpowiedzi jest większa niż 100%. Takie dane oznaczają, że ofiary i świadkowie przemocy mogą skorzystać z szerokiego spectrum instytucji wspierających ofiary przemocy i przeciwdziałających takim zjawiskom. Należy przyjąć, że w mieście nie występuje deficyt w tym zakresie. Mieszkańcy mogą liczyć na

wszechstronną pomoc, problemem jest jednak ujawnianie takich zjawisk, które często rozgrywają się za zamkniętymi drzwiami mieszkań i domów. Ze względu na kluczową rolę Zespołu Interdyscyplinarnego należałoby także informować społeczność lokalną o jego kompetencjach oraz możliwości działania.

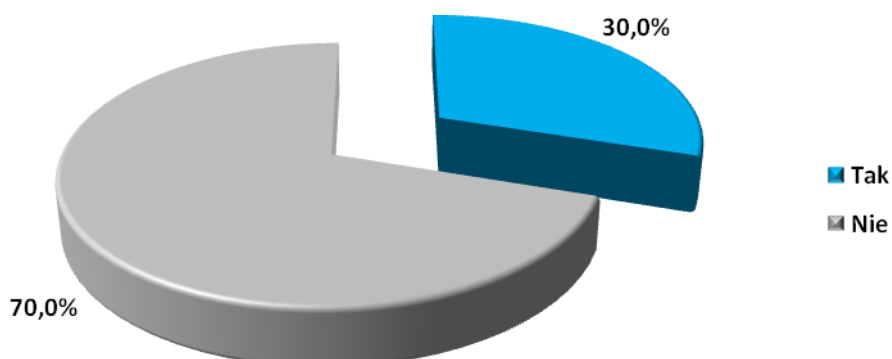
Rysunek 15. Z jakiej pomocy mogą Pana(i) zdaniem skorzystać ofiary przemocy w mieście Sanoku?

Bezpośrednie udzielanie pomocy osobie doznającej przemocy

Zdecydowana większość respondentów nie była świadkiem przemocy i nie udzielała bezpośredniej pomocy osobie doznającej przemocy lub osobie pokrzywdzonej. Odpowiedziało w ten sposób 70,0% badanych, natomiast 30,0% ankietowanych deklaruje, że interweniowało w takiej sytuacji.

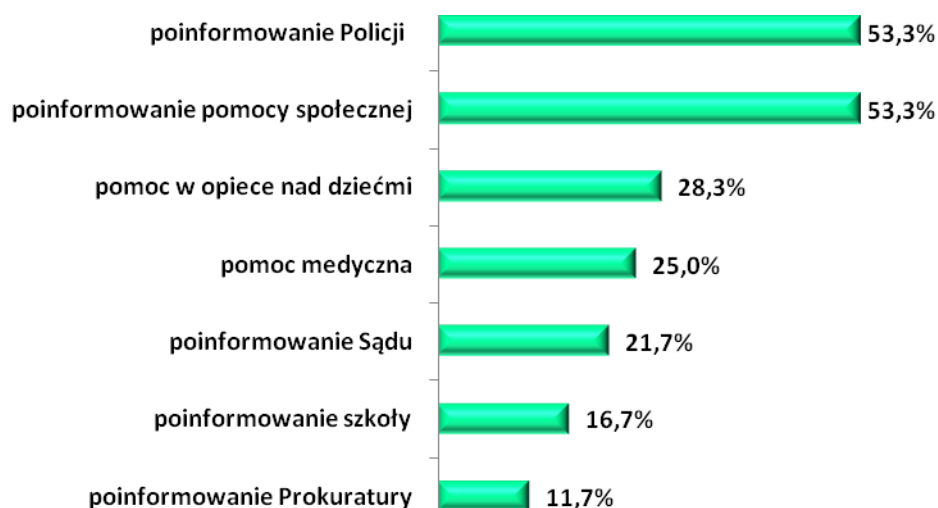
Rysunek 16. Czy Pan/Pani udzielał(a) kiedyś pomocy osobie doznającej przemocy/pokrzywdzonej?

Forma udzielonej pomocy

Osoby, które kiedykolwiek udzieliły pomocy innej osobie, która doznała przemocy zapytano o rodzaj i formę wsparcia. Największy odsetek badanych powiadomił Policję - 53,3% wskazań oraz instytucje pomocy społecznej – 53,0% o takim zdarzeniu. Część badanych – 28,3% pomagało ofierze w opiece nad dzieckiem/dziećmi, 25,0% badanych udzieliło ofierze pomocy medycznej, natomiast 21,7% badanych poinformowało sąd o takim wydarzeniu. Szkołę powiadomiło 16,7% świadków zdarzenia przemocy, natomiast prokuraturę zawiadomiło – 11,7% badanych. Poniższy wykres przedstawia procentowy rozkład odpowiedzi respondentów na to pytanie. Suma przedstawionych odpowiedzi jest większa od 100% ze względu na możliwość wskazania większej liczby odpowiedzi.

Rysunek 17. Forma udzielonej pomocy

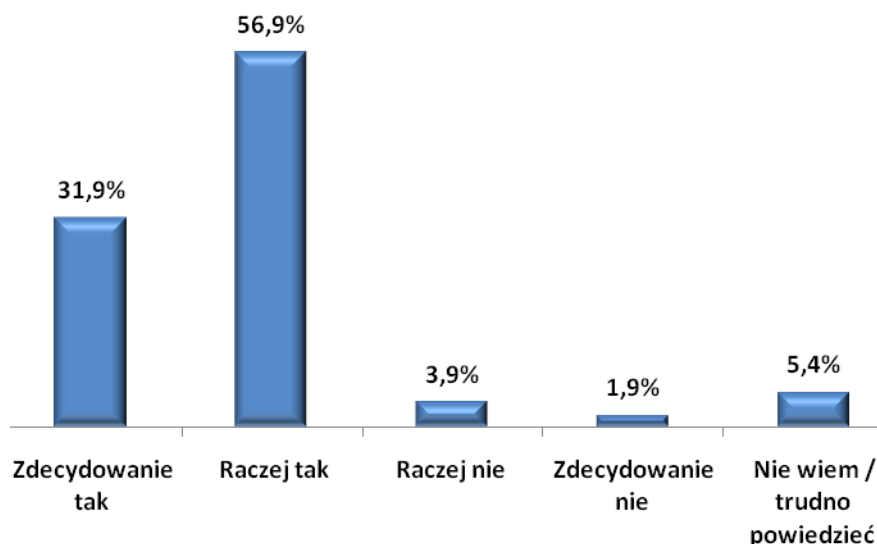
Diagnoza zjawiska przemocy w szkole w Sanoku

W badaniu na temat przemocy w szkole uczestniczyło 206 uczniów szóstych klas szkół podstawowych oraz klas drugich gimnazjum. Badanie przeprowadzono w listopadzie 2017 roku. Do badania użyto ankiety składającej się z 15 pytań oraz danych metryczkowych, wypełnianych samodzielnie przez uczniów. Wszystkie pytania dotyczyły poglądów respondentów na temat przemocy oraz skali przemocy domowej i cyberprzemocy.

Poczucie bezpieczeństwa w szkole

Pierwsze z pytań badawczych dotyczyło bezpieczeństwa w szkole. Okazuje się, że zdecydowana większość badanych uczniów z terenu miasta - łącznie 88,8% czuje się bezpiecznie w swojej szkole. Na taki odsetek składały się odpowiedzi *zdecydowanie tak* oraz *raczej tak*, które wskazało odpowiednio 31,9% oraz 56,9% badanych. Brak poczucia bezpieczeństwa w szkole wskazało łącznie 5,8% uczniów, w tym 3,9% wymieniło odpowiedź *raczej nie* natomiast 1,9% *zdecydowanie nie*. Odpowiedź *nie wiem* wskazało 5,4% badanych. Takie dane oznaczają, że globalnie w szkołach podstawowych oraz gimnazjach na terenie miasta Sanoka, zdaniem uczniów jest bezpiecznie.

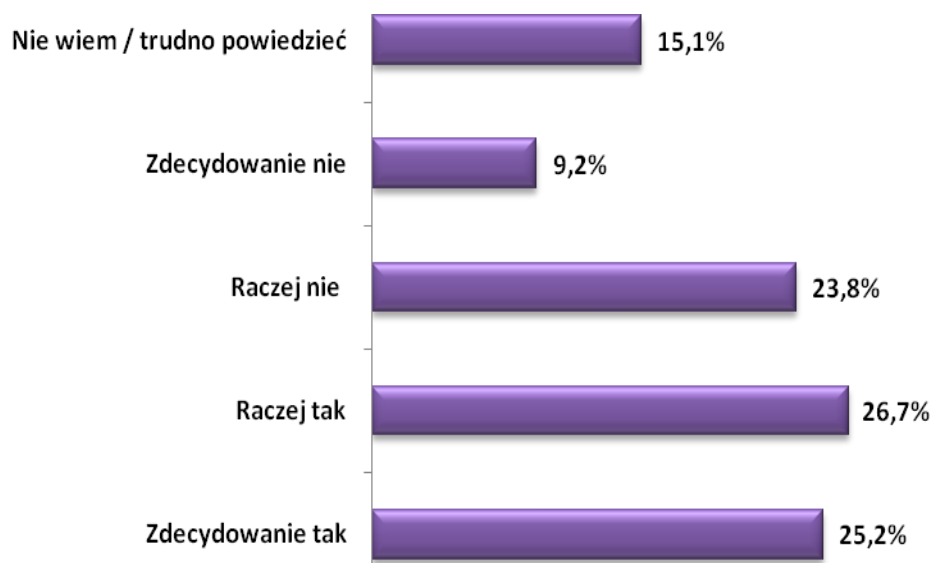
Rysunek 18. Czy czujesz się bezpiecznie w swojej szkole?

Agresja w szkole

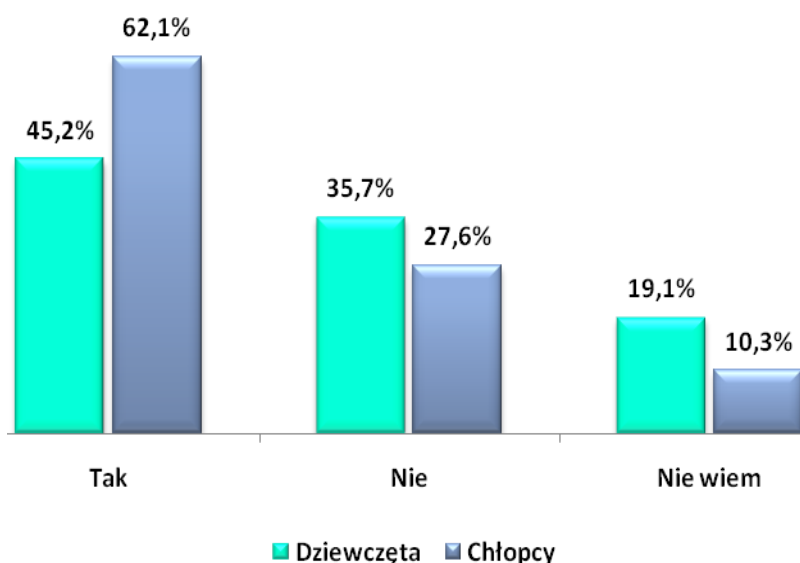
Większość badanych uczniów ze szkół zlokalizowanych w mieście biorących udział w badaniu – 51,9% było świadkami agresji na terenie szkoły lub w jej pobliżu. Co trzeci badany uczeń – 33,0% nie był świadkiem takich sytuacji i zdarzeń. Odpowiedź *nie wiem / trudno powiedzieć* wskazało 15,1% badanych.

Rysunek 19. Czy byłeś/byłaś kiedykolwiek świadkiem agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie?

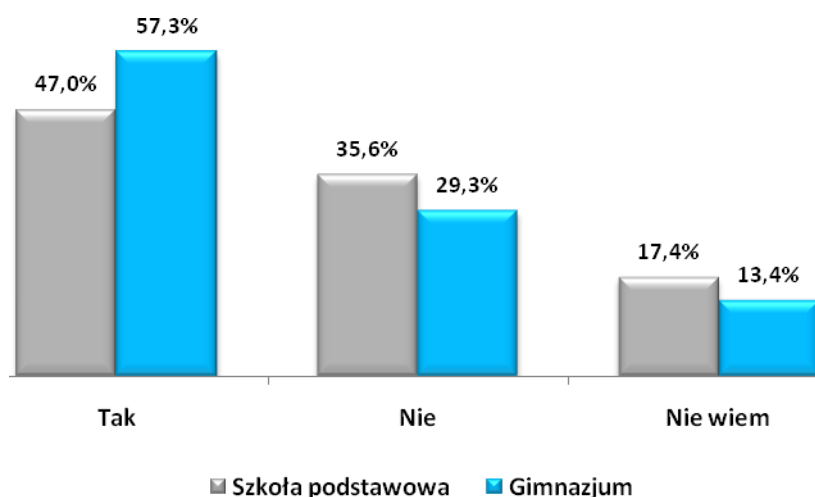
Świadkami agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie są zdecydowanie częściej chłopcy. Obserwatorem takich zdarzeń było 62,1% chłopców i 45,2% dziewcząt.

Rysunek 20. Czy byłeś/byłaś kiedykolwiek świadkiem agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie? Wyniki z uwzględnieniem płci

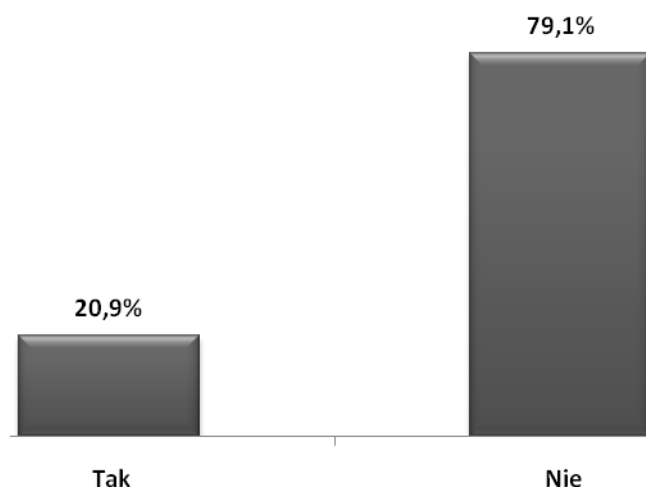
Według pozyskanych danych świadkami agresji byli zdecydowanie częściej uczniowie drugich klas gimnazjum – 57,3% wskazań niż uczniowie klas szóstych szkół podstawowych – 47,0%.

Rysunek 21. Czy byłeś/byłaś kiedykolwiek świadkiem agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie? Wyniki z uwzględnieniem szkoły

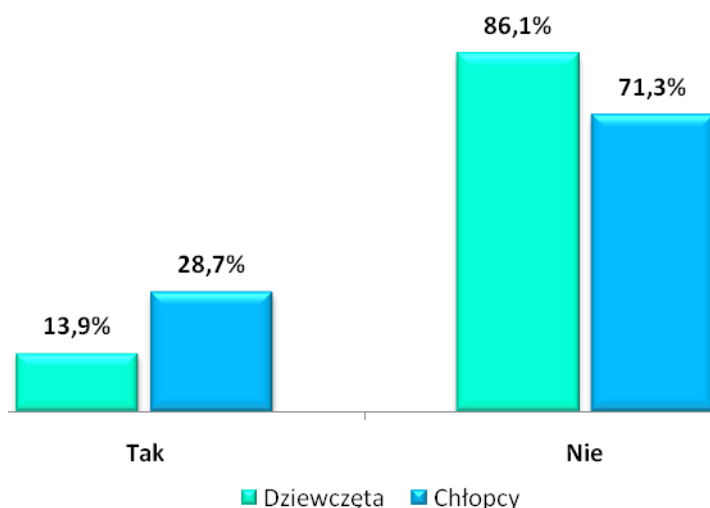
Uczniowie szkół zlokalizowanych w mieście zazwyczaj nie spotykają się bezpośrednio z aktami agresji wśród uczniów w szkole, do której uczęszczają. Należy jednak zwrócić uwagę, że ofiarą agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie według danych było 20,9% badanych uczniów. Takich zachowań nie doświadczyła większość uczniów biorących udział w badaniu – 79,1%.

Rysunek 22. Czy kiedykolwiek na terenie szkoły lub jej obrębie byłeś/aś ofiarą agresji?

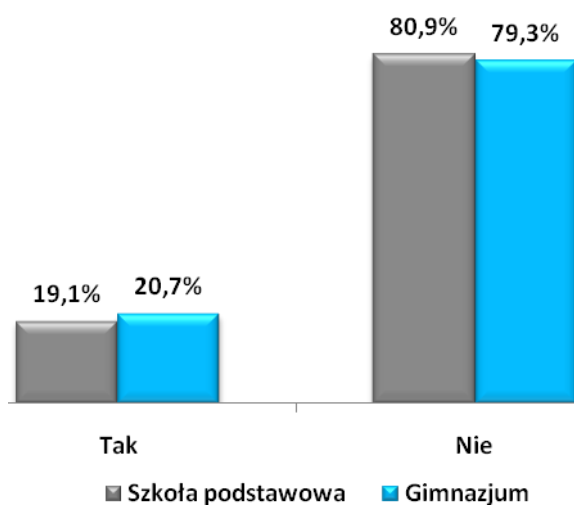
Uwzględniając płeć uczniów, wynika że to chłopcy byli zdecydowanie częściej ofiarami zachowań agresywnych w szkole lub w jej okolicach. Odsetek wskazań w grupie chłopców potwierdzający doświadczenie takich zachowań wynosił 28,7%. Wskaźnik był dużo niższy w grupie dziewcząt i wyniósł – 13,9%.

Rysunek 23. Czy kiedykolwiek na terenie szkoły lub jej obrębie byłeś/aś ofiarą agresji? Wyniki z uwzględnieniem płci

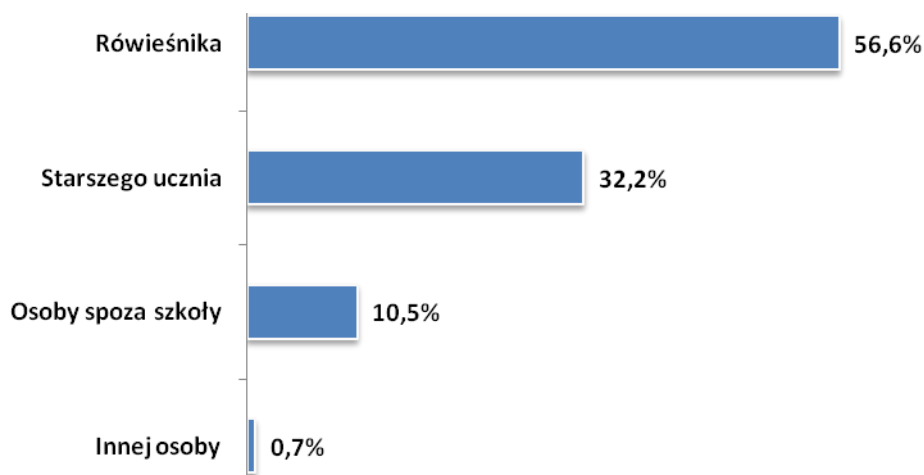
Biorąc pod uwagę typ szkoły, w której uczą się ankietowani uczniowie wynika, że ofiarami zachowań agresywnych w szkole lub w jej pobliżu było 20,7% uczniów klas drugich gimnazjum w mieście. Ofiarami przemocy i agresji było 19,1% uczniów klas szóstych szkoły podstawowej.

Rysunek 24. Czy kiedykolwiek na terenie szkoły lub jej obrębie byłeś/aś ofiarą agresji? Wyniki z uwzględnieniem szkoły

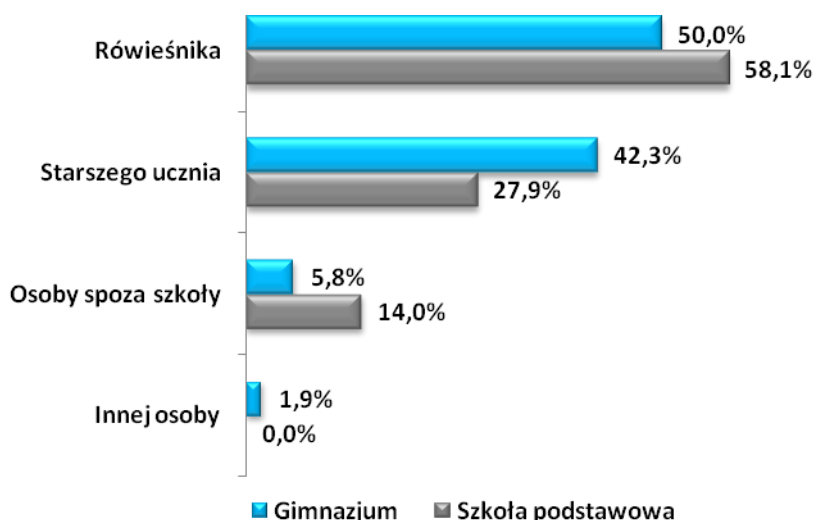
Uczniowie, którzy byli ofiarami przemocy w szkole lub w jej obrębie najczęściej spotykali się z agresją ze strony rówieśnika – 56,6% lub starszego ucznia – 32,3% wskazań. Co dziesiąty uczeń – 10,5% spotkał się z agresją ze strony osoby spoza szkoły.

Rysunek 25. Z czyjej strony spotkałeś (-ałaś) się z agresją?

Wyniki przedstawiono także z uwzględnieniem szkoły, do której uczęszczają uczniowie. Okazuje się, że z agresją ze strony rówieśnika oraz osób spoza szkoły spotyka się większy odsetek uczniów szkół podstawowych, natomiast ofiarą agresji ze strony starszych uczniów są częściej uczniowie gimnazjum.

Rysunek 26. Z czyjej strony spotkałeś (-ałaś) się z agresją? Wyniki z uwzględnieniem szkoły

Formy zachowań agresywnych w szkole

Uczniów biorących udział w badaniu zapytano także o wskazanie agresywnych zachowań, z którymi zetknęli się w szkole w okresie ostatnich 6 miesięcy poprzedzających badanie. Każdy z ankietowanych mógł wskazać dowolną liczbę zachowań agresywnych, z którymi miał styczność stąd też suma wskazań prezentowanych na wykresie jest większa niż 100%. Niestety okazuje się, że z wymienionymi formami zachowań agresywnych spotkało się aż 85,9% badanych uczniów. Jest to wynik bardzo wysoki świadczący o występowaniu w środowisku szkolnym określonych zachowań i sytuacji przemocowych. Należy zwrócić uwagę, iż tylko 14,1% badanych uczniów nie spotkało się z żadnymi zachowaniami agresywnymi w szkole. Największy odsetek badanych – 70,9% najczęściej spotykał się z wulgaryzmami (przezywanie, wyśmiewanie i poniżanie). Znaczny odsetek badanych – 58,3% zetknął się ze złośliwymi zachowaniami innych uczniów. Duża grupa badanych uczniów – 42,7% spotkała się z przemocą fizyczną i była świadkiem bicia, kopania czy też bójek między uczniami. Pozostałe formy zachowań agresywnych wymieniło zdecydowanie mniej badanych uczniów. Z aktami wandalizmu, niszczeniem sprzętu, niszczeniem własności szkoły lub własności innych uczniów spotkało się 13,1% badanych, z zastraszaniem, szantażowaniem i grożeniem – 9,7%, z wyłudzeniem pieniędzy lub innych dóbr materialnych – 4,9% uczniów, natomiast ze zmuszaniem do zachowań niezgodnych z prawem – 2,0% uczniów.

Rysunek 27. Z jakimi zachowaniami agresywnymi zetknąłeś/zetknęłaś się w ciągu ostatnich 6 miesięcy w Twojej szkole?

W związku ze zdiagnozowanym powszechnym występowaniem różnorodnych form zachowań agresywnych w szkołach, postanowiono dokonać szczegółowych analiz z uwzględnieniem typu szkoły do której uczęszczają badani uczniowie. Warto na wstępie zauważyć, że z określonymi formami zachowań agresywnych w okresie ostatnich 6 miesięcy poprzedzających badanie spotkało się 87,8% uczniów gimnazjum oraz 84,3% uczniów szkół podstawowych z miasta. Zgodnie z przedstawionymi danymi świadkami określonych zachowań agresywnych są częściej uczniowie gimnazjum. Z wulgaryzmami (przezywaniem, wyśmiewaniem i poniżaniem) spotkało się aż 84,1% uczniów gimnazjum i 61,7% uczniów szkół podstawowych. Świadcami złośliwego zachowania było 65,9% uczniów gimnazjum i 53,9% uczniów szkół podstawowych. Z przemocą fizyczną (biciem, kopaniem, bójkami między uczniami) spotkało się 43,5% uczniów szkół podstawowych oraz 40,2% uczniów gimnazjum. Świadcami aktów wandalizmu (niszczenie sprzętu lub własności szkoły lub innych uczniów) w okresie ostatnich 6 miesięcy było 17,1% uczniów gimnazjum oraz 10,4% uczniów szkół podstawowych.

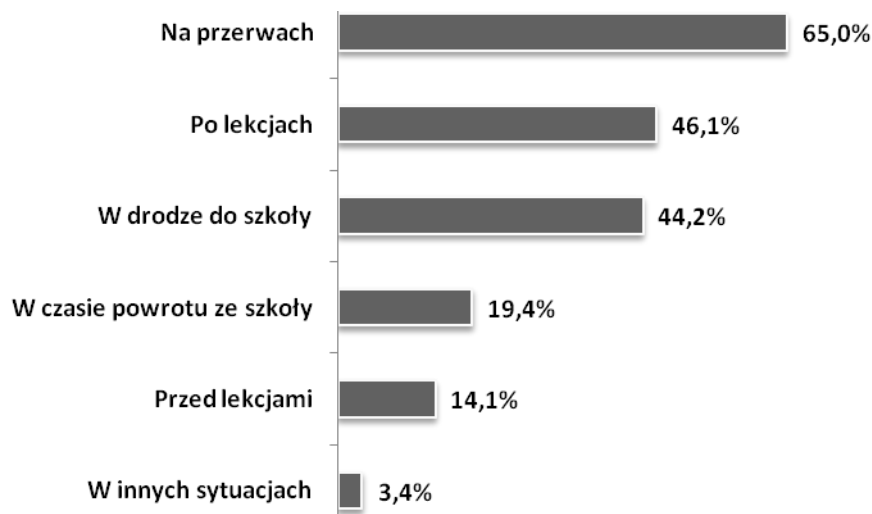
Rysunek 28. Z jakimi zachowaniami agresywnymi zetknąłeś/zetknęłaś się w ciągu ostatnich 6 miesięcy w Twojej szkole? Wyniki z uwzględnieniem szkoły

Miejsca występowania zachowań agresywnych w szkole

Zdaniem badanych uczniów do zachowań agresywnych najczęściej dochodzi podczas przerw pomiędzy lekcjami. Taką odpowiedź wskazało aż 65,0% badanych uczniów. Do przejawów agresji dochodzi także po lekcjach – 46,1% oraz w drodze do szkoły – 44,2% odpowiedzi. Mniejszy odsetek badanych uważa, że takie sytuacje mają miejsce w czasie powrotu ze szkoły – 19,4% oraz przed lekcjami – 14,1% wskazań.

Rysunek 29. Kiedy najczęściej Twoim zdaniem dochodzi do zachowań agresywnych?

Do przemocy w szkole najczęściej dochodzi na korytarzu. Takie miejsce wskazało 66,5% badanych uczniów. Mniejszy odsetek uczniów wskazał toaletę szkolną – 19,4%. Takie zdarzenia mają miejsce także poza szkołą w trakcie drogi uczniów do szkoły lub powrotu uczniów do domu – 17,5%. Akty przemocy mają także miejsce na boisku szkolnym – 17,0%. Część badanych – 16,0% nie spotkała się z agresywnym zachowaniem na terenie szkoły. Najmniejszy odsetek badanych wskazał salę lekcyjną – 6,2% wskazań.

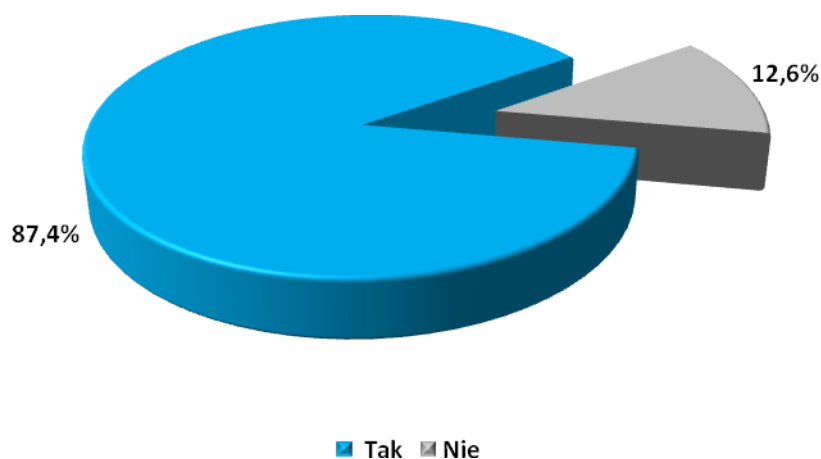
Rysunek 30. W jakim miejscu w szkole najczęściej spotykasz się z przemocą?

Empatia wobec ofiary zjawiska przemocy / agresji w szkole

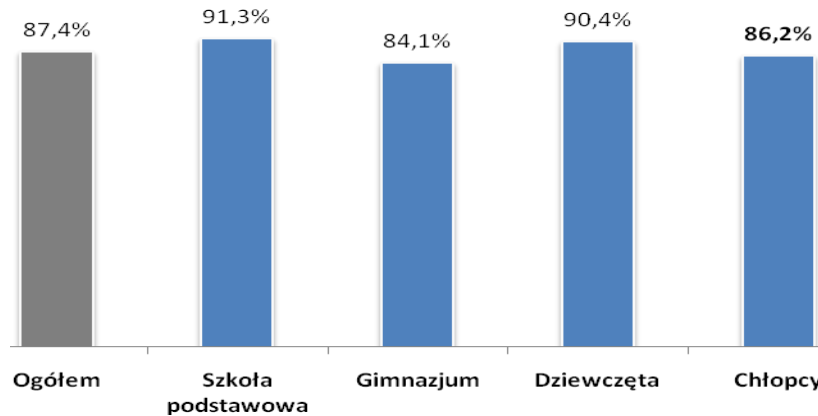
Zdecydowana większość badanych uczniów ze szkół zlokalizowanych w mieście – 87,4% reaguje jeśli drugiej osobie dzieje się krzywda. Brak reakcji na takie sytuacje wskazało 12,6% badanych.

Rysunek 31. Czy reagujesz jeżeli drugiej osobie dzieje się krzywda?

Na krzywdę innej osoby reaguje 91,3% uczniów klas szóstych szkół podstawowych oraz 84,1% uczniów klas drugich gimnazjum. Na takie zjawiska reaguje większy odsetek dziewcząt – 90,4% niż chłopców – 86,2%.

Rysunek 32. Czy reagujesz jeżeli drugiej osobie dzieje się krzywda? Wyniki z uwzględnieniem płci i szkoły

Uczniowie poproszeni zostali także o wskazanie osób, które informują lub poinformowałyby w sytuacji bezpośredniego doświadczenia przemocy. W odpowiedzi na to pytanie każdy z badanych uczniów mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź dlatego też suma wszystkich wskazań jest większa niż 100%. Zgodnie z przedstawionymi danymi uczniowie najczęściej o takich sytuacjach informują wychowawcę – 52,4% wskazań. Badane osoby informują często także rodziców – 36,4% oraz przyjaciela / przyjaciółkę – 35,4%. Niestety znaczny odsetek uczniów – 21,4% nie informuje o takich sytuacjach nikogo. Uczniowie przekazują także takie informacje pedagogowi lub psychologowi szkolnemu – 14,1%, rzadziej dyrektorowi szkoły – 4,4%.

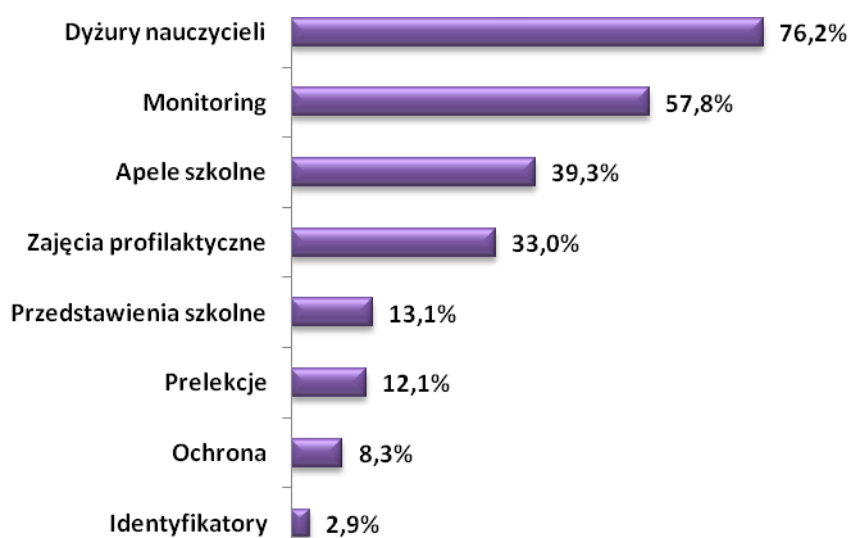
Rysunek 33. Kogo najczęściej informujesz, kiedy doświadczasz przemocy?

Środki prewencyjne podejmowane przez szkoły w celu zapobiegania zachowaniom agresywnym

Szkoły stosują różnego rodzaju środki prewencyjne i zaradcze mające służyć zapobieganiu zachowaniom agresywnym w szkole. Uczniowie wskazywali konkretne działania, które podejmują szkoły w celu przeciwdziałania zjawiskom przemocy i agresji w szkole. Każdy z badanych mógł wskazać dowolną liczbę odpowiedzi dlatego suma wskazań nie jest równa 100%. Największy odsetek badanych uczniów – 76,2% wymienił dyżury nauczycieli. Ponad połowa badanych wskazała monitoring – 57,8%. Inne wymienione środki zaradcze to apele szkolne – 39,4%, zajęcia profilaktyczne – 33,0%, przedstawienia szkolne – 13,1%, prelekcje - 12,1%. Najmniej wskazań dotyczyło takich środków zaradczych jak ochrona w szkole – 8,3% oraz identyfikatory – 2,9% wszystkich wskazań.

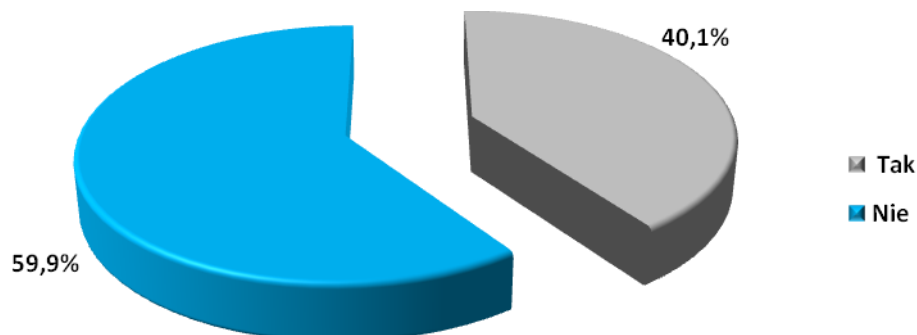
Rysunek 34. Jakie środki zaradcze podejmowane są w Twojej szkole aby zapobiec zachowaniom agresywnym?

Zjawiska przemocy poza terenem szkoły

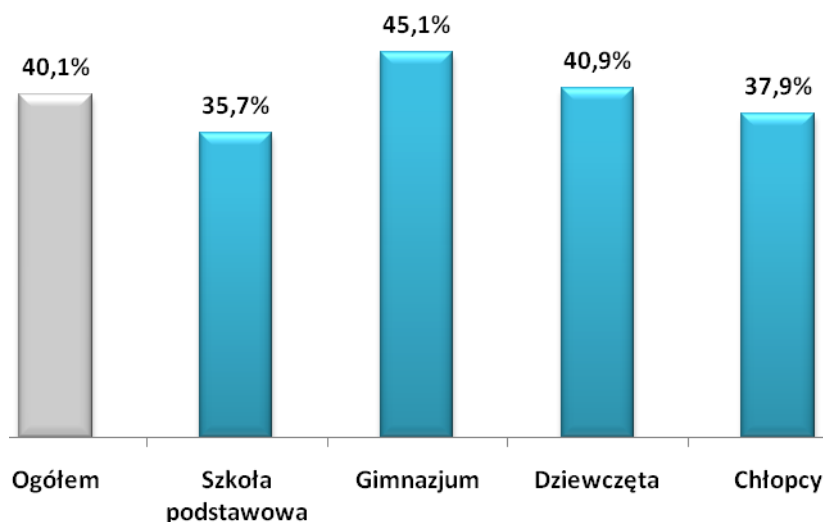
Z przeprowadzonych badań wynika, że znaczny odsetek uczniów biorących udział w badaniu – 40,1% spotyka się z przemocą ze strony uczniów także poza terenem szkoły.

Rysunek 35. Czy spotykasz się z przemocą ze strony uczniów poza terenem szkoły?

Z takimi zachowaniami spotyka się 34,7% uczniów szkół podstawowych, 45,1% uczniów gimnazjum, 40,9% dziewcząt oraz 37,9% chłopców.

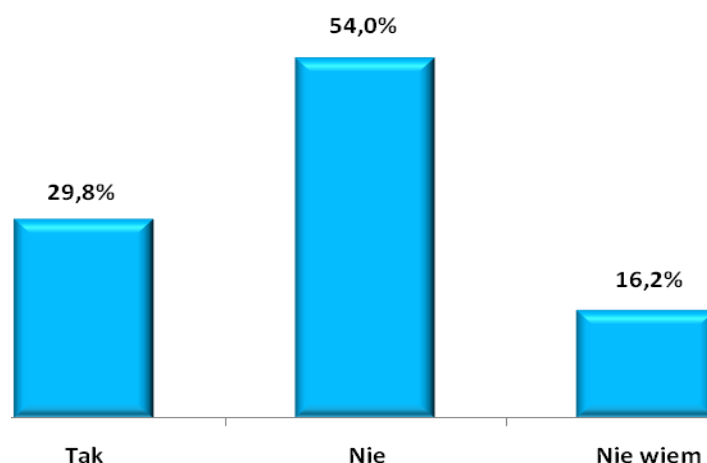
Rysunek 36. Czy spotykasz się z przemocą ze strony uczniów poza terenem szkoły? Wyniki z uwzględnieniem płci i szkoły

Zjawisko cyberprzemocy

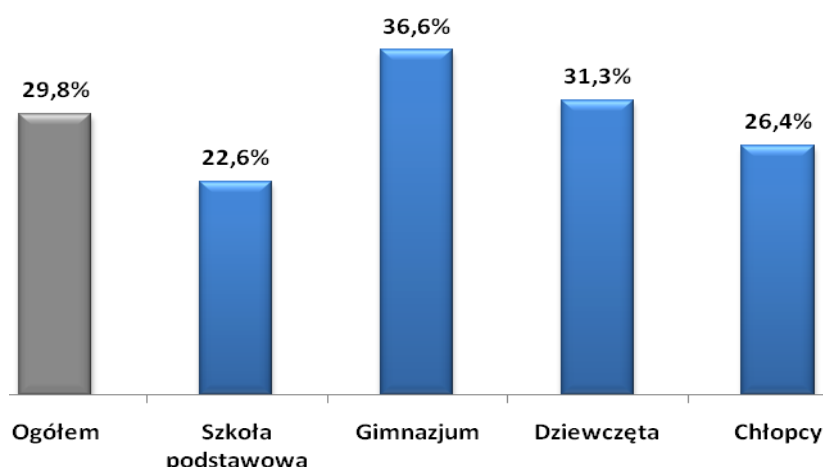
Przemocy w sieci w postaci wulgarnego wyzywania, poniżania, zastraszania i ośmieszania doświadczyło 29,8% badanych uczniów. Większość ankietowanych 54,0% nie miało do czynienia z taką sytuacją.

Rysunek 37. Czy doświadczyłeś/aś przemocy w sieci (np. w postaci wulgarnego wyzywania, poniżania, zastraszania, ośmieszania)?

Ze zjawiskiem cyberprzemocy miał do czynienia zdecydowanie większy odsetek uczniów klas drugich gimnazjum – 36,6% niż uczniów klas szóstych szkół podstawowych – 22,6%. Takiego zjawiska doświadczyło więcej dziewcząt – 31,3% niż chłopców – 26,4%.

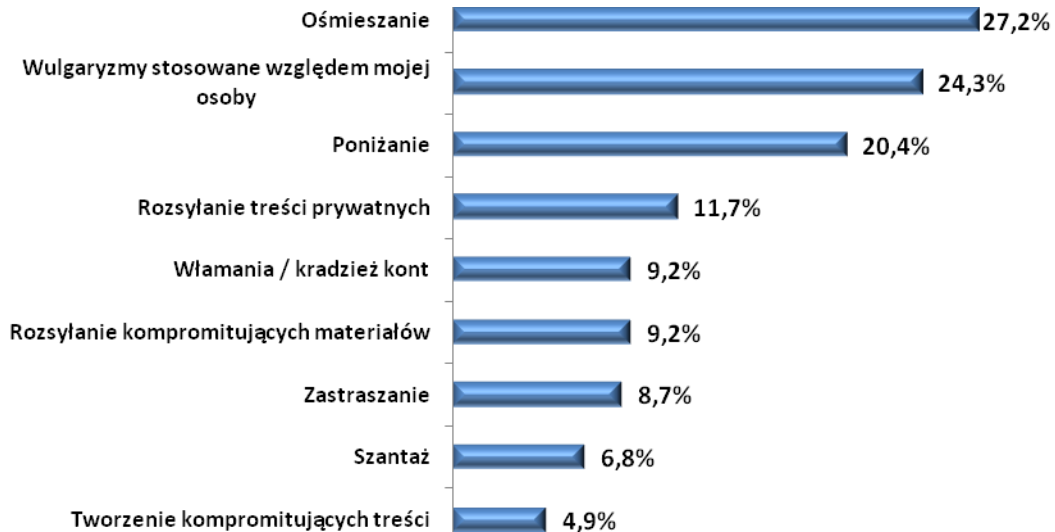
Rysunek 38. Czy doświadczyłeś/aś przemocy w sieci (np. w postaci wulgarnego wyzywania, poniżania, zastraszania, ośmieszania)? Wyniki z uwzględnieniem płci i szkoły

Osoby, które doświadczyły cyberprzemocy poproszono o wskazanie konkretnych przykładów takiego rodzaju przemocy. Uczniowie najczęściej doświadczali takich sytuacji jak: ośmieszanie – 27,2% wskazań, wulgaryzmy – 24,3% oraz poniżanie – 20,4%. Uczniowie doświadczyli także takich zjawisk związanych z cyberprzemocą jak: rozsyłanie treści

prywatnych – 11,7%, włamania i kradzież kont – 9,2%, rozsyłanie kompromitujących materiałów – 9,2%, zastraszanie – 8,7%, szantaż – 6,8% oraz tworzenie kompromitujących i ośmieszających treści – 4,9%. Każdy z badanych mógł wymienić dowolną liczbę odpowiedzi dlatego suma nie jest równa 100%.

Rysunek 39. Jakiego rodzaju była to przemoc?

Ponad połowa badanych uczniów przejmują się zjawiskiem cyberprzemocy i w związku z tym szuka pomocy innych osób – 51,8% wskazań. Co czwarty badany uczeń – 25,9% nie przejmują się tym zjawiskiem i ignoruje takie sytuacje. Część badanych – 18,3% uważa, że takie sytuacje zdarzają się dla żartu, natomiast 4,0% badanych nie ma nic przeciwko zjawisku cyberprzemocy.

Rysunek 40. Jakie są Twoje odczucia wobec cyberprzemocy?

Cele, działania, sposoby realizacji Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2018-2022

Celem ogólnym Programu jest **zwiększenie skuteczności działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali zjawiska przemocy w mieście Sanoku. Cel ten osiągnięty zostanie poprzez realizację następujących celów szczegółowych:**

I. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy.

II. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie działań mających na celu pomoc ofiarom przemocy w rodzinie.

III. CEL SZCZEGÓŁOWY

Podejmowanie działań wobec osób podejrzewanych o stosowanie przemocy w rodzinie.

IV. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie kompetencji osób realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Poszczególnym celom szczegółowym przypisano działania, które zaplanowano w sposób uwzględniający możliwości finansowo – organizacyjne miasta Sanoka

I. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy.

Działania w ramach I celu szczegółowego - Rozwijanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy:

- ✓ Systematyczna diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie poprzez zbieranie danych statystycznych dotyczących rozmiarów problemu na terenie miasta Sanoka oraz prowadzenie badania zasobów i potrzeb w środowisku lokalnym.
- ✓ Prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności poprzez podejmowanie działań edukacyjnych służących wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie (np. organizowanie warsztatów edukacyjnych).
- ✓ Prowadzenie lokalnych kampanii społecznych i włączanie się w kampanie ogólnopolskie w zakresie przełamywania mitów i stereotypów na temat przemocy w rodzinie, mechanizmów przemocy w rodzinie, wskazywania na społeczną ich szkodliwość i społeczno-kulturowe uwarunkowania, promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy oraz promujących postawy społecznej odpowiedzialności za zgłaszanie aktów przemocy.
- ✓ Zakup publikacji z zakresu problematyki przemocy w rodzinie.
- ✓ Wzmocnienie współpracy z organizacjami pozarządowymi celem edukacji na temat zjawiska przemocy w rodzinie w ramach prowadzonych działań.
- ✓ Prowadzenie poradnictwa, w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych, alternatywnych wobec stosowania przemocy metod i kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie.
- ✓ Realizowanie programów wychowawczych szkół i placówek oświatowych oraz działania profilaktyczne obejmujące tematykę profilaktyki uzależnień i przemocy.
- ✓ Prowadzenie edukacji dzieci i młodzieży z zakresu rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy, radzenia sobie z agresją i stresem.

- ✓ Integracja rodzin poprzez organizację i wspieranie przedsięwzięć umożliwiających rodzinie wspólne spędzanie wolnego czasu.
- ✓ Opracowywanie i dystrybucja materiałów promocyjnych, publikacji.
- ✓ Organizacja szkoleń i warsztatów.

Wskaźniki osiągnięcia celu dla I celu szczegółowego: Rozwijanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy:

- ✓ Liczba zorganizowanych społecznych kampanii edukacyjnych i informacyjnych.
- ✓ Liczba rozpowszechnionych materiałów o charakterze informacyjno-edukacyjnym.
- ✓ Liczba podmiotów prowadzących programy profilaktyczne.
- ✓ Liczba programów profilaktycznych.
- ✓ Liczba osób biorących udział w programach profilaktycznych.
- ✓ Liczba osób/rodzin, którym udzielono porad.
- ✓ Liczba szkoleń, warsztatów.
- ✓ Liczba zakupionych publikacji.

II. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie działań mających na celu pomoc ofiarom przemocy w rodzinie.

Działania w ramach II celu szczegółowego - Rozwijanie działań mających na celu pomoc ofiarom przemocy w rodzinie:

- ✓ Wspieranie działalności Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przemocy w Rodzinie.
- ✓ Wspieranie działalności Punktu Informacyjno-Konsultacyjnego ds. Problemów Alkoholowych w Sanoku w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
- ✓ Zwiększenie liczby specjalistów (kadry) pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie z dziećmi i rodziną.
- ✓ Zwiększenie liczby podmiotów, w tym niepublicznych, włączonych w realizację zadań z zakresu poradnictwa, terapii dla osób doświadczających przemocy.
- ✓ Wspieranie w działalności organizacji pozarządowych realizujących zadania na rzecz zapobiegania przemocy w rodzinie.

- ✓ Zintegrowanie działań w ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Sanoku poprzez stałą współpracę placówek oświatowych, jednostek pomocy społecznej i służby zdrowia, Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, pracowników Punktu Informacyjno-Konsultacyjny ds. Problemów Alkoholowych, policji, sądu rejonowego i kuratorów sądowych, organizacji pozarządowych i kościoła.
- ✓ Rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym.
- ✓ Udzielanie pomocy i wsparcia osobom doznającym przemocy w rodzinie.
- ✓ Prowadzenie poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego i rodzinnego.
- ✓ Realizacja zajęć edukacyjnych kierowanych do osób dotkniętych przemocą w rodzinie w zakresie podstaw prawnych i zagadnień psychologicznych dotyczących reakcji na przemoc w rodzinie.
- ✓ Zapewnienie pomocy finansowej, rzeczowej, usługowej, schronienia oraz innej umożliwiającej prawidłowe funkcjonowanie osób i rodzin.
- ✓ Opracowywanie i realizacja programów terapeutycznych i pomocy psychologicznej dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie.
- ✓ Zapewnienie bezpieczeństwa dzieciom w związku z przemocą w rodzinie w trybie art. 12 a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2015, poz. 1390).
- ✓ Podejmowanie interwencji w rodzinie dotkniętej przemocą.
- ✓ Diagnozowanie sytuacji rodziny dotkniętej przemocą.
- ✓ Monitorowanie sytuacji rodziny dotkniętej przemocą - systematyczne wizyty w środowisku.
- ✓ Upowszechnianie oferty pomocowej oraz informacji w zakresie możliwości i form uzyskania pomocy i wsparcia.
- ✓ Opracowanie i dystrybucja materiałów edukacyjnych i informacyjnych dla osób zagrożonych doświadczaniem przemocy w rodzinie i osób uwikłanych w przemoc w rodzinie.
- ✓ Uzupełnianie i aktualizowanie internetowej bazy danych dotyczącej oferty pomocowej na stronie MOPS i Urzędu Miasta w Sanoku.

Wskaźniki osiągnięcia celu dla II celu szczegółowego: Rozwijanie działań mających na celu pomoc ofiarom przemocy w rodzinie:

- ✓ Liczba posiedzeń Zespołu.
- ✓ Liczba rodzin objętych pomocą Zespołu.
- ✓ Liczba osób objętych pomocą - Grup Roboczych.
- ✓ Liczba interwencji w związku z przemocą.
- ✓ Liczba osób, którym udzielono pomocy.
- ✓ Liczba udzielonych porad medycznych, psychologicznych, prawnych, socjalnych i rodzinnych.
- ✓ Liczba osób objętych terapią indywidualną i grupową.
- ✓ Liczba osób korzystających z oferty placówek wspierających i udzielających pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.
- ✓ Liczba dzieci, które zostały odebrane z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z przemocą w rodzinie.
- ✓ Liczba specjalistów pracujących z dziećmi i rodziną w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
- ✓ Liczba podmiotów, w tym niepublicznych, zaangażowanych w realizację zadań z zakresu poradnictwa, terapii dla osób doświadczających przemocy.
- ✓ Liczba organizacji pozarządowych, którym udzielono wsparcia w działaniach.
- ✓ Liczba opracowanych materiałów edukacyjnych.
- ✓ Liczba programów terapeutycznych i pomocy psychologicznej osób dotkniętych przemocą.

III. CEL SZCZEGÓŁOWY

Podejmowanie działań wobec osób podejrzewanych o stosowanie przemocy w rodzinie.

Działania w ramach III celu szczegółowego - Podejmowanie działań wobec osób podejrzewanych o stosowanie przemocy w rodzinie:

- ✓ Interweniowanie i reagowanie przez właściwe służby na stosowanie przemocy w rodzinie poprzez stosowanie procedury „Niebieskie Karty”.

- ✓ Wzmocnienie współpracy oraz wymiana informacji pomiędzy służbami w zakresie monitoringu zachowań osób uprzednio skazanych za stosowanie przemocy w rodzinie.
- ✓ Realizowanie wobec osób stosujących przemoc w rodzinie programów i oddziaływań korekcyjno - edukacyjnych zmierzających do zaprzestania przemocy w rodzinie, w tym programów psychologiczno – terapeutycznych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.
- ✓ Wdrażanie procedur kierowania do programów korekcyjno-edukacyjnych we współpracy z samorządem powiatowym, wymiarem sprawiedliwości.
- ✓ Organizowanie cyklicznych spotkań z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości w zakresie dostępności do oferty programowej oraz skuteczności prowadzonych działań.
- ✓ Upowszechnianie informacji o konsekwencjach stosowania przemocy oraz możliwości uzyskania pomocy.

Wskaźniki osiągnięcia celu dla III celu szczegółowego: Podejmowanie działań wobec osób podejrzewanych o stosowanie przemocy w rodzinie:

- ✓ Liczba programów korekcyjno- edukacyjnych, psychologiczno- terapeutycznych dla osób stosujących przemoc.
- ✓ Liczba osób stosujących przemoc, którym zaproponowano udział w programach korekcyjno - edukacyjnych, psychologiczno- terapeutycznych.
- ✓ Liczba osób, które wzięły udział w programach korekcyjno- edukacyjnych, psychologiczno - terapeutycznych.
- ✓ Liczba osób, które ukończyły program korekcyjno-edukacyjny, psychologiczno-terapeutyczny.
- ✓ Liczba założonych procedur „Niebieskie Karty”.
- ✓ Liczba spotkań z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości

IV. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie kompetencji osób realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Działania w ramach IV celu szczegółowego - Rozwijanie kompetencji osób realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie:

- ✓ Podnoszenie wiedzy i rozwijanie umiejętności osób realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
- ✓ Organizowanie szkoleń, seminariów, wykładów, prelekcji, wizyt studyjnych, itp. dostarczających wiedzy i umiejętności z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym umiejętności pierwszego kontaktu, interwencji, pomocy osobom uwięzonym w przemoc.
- ✓ Organizowanie spotkań polegających na wymianie doświadczeń, prezentowanie np. tzw. „dobrych praktyk”.
- ✓ Wdrożenie systemu wsparcia dla osób pracujących bezpośrednio z osobami dotkniętymi przemocą w rodzinie i z osobami stosującymi przemoc w rodzinie, w formie m.in. superwizji, coachingu, grup wsparcia, itp.
- ✓ Analiza potrzeb w zakresie zapotrzebowania na doksztalcanie kadry oraz określenie obszarów tematycznych.

Wskaźniki osiągnięcia celu dla IV celu szczegółowego: Rozwijanie kompetencji osób realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie:

- ✓ Liczba zorganizowanych szkoleń.
- ✓ Liczba uczestników szkoleń.
- ✓ Liczba osób pracujących bezpośrednio z osobami dotkniętymi przemocą, korzystających z poradnictwa i wsparcia, w tym w formie superwizji.

Realizacja Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie została zaprojektowana na lata 2018 – 2022

Realizacja Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie została zaprojektowana na lata 2018 – 2022.

Odbiorcami niniejszego Programu są:

- ✓ osoby doświadczające przemocy w rodzinie;
- ✓ osoby stosujące przemoc w rodzinie;
- ✓ mieszkańcy miasta Sanoka, w tym osoby zagrożone przemocą w rodzinie;
- ✓ świadkowie przemocy w rodzinie;
- ✓ przedstawiciele służb, instytucji i organizacji pozarządowych – podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację działań są: Burmistrz Miasta Sanoka, Rada Miasta Sanoka, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, placówki oświatowe szczebla podstawowego i gimnazjalnego, placówki opiekuńczo-wychowawcze wsparcia dziennego.

Partnerami w realizacji działań są z kolei: placówki służby zdrowia, specjaliści, policja, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku, Punkt Interwencji Kryzysowej dla ofiar przemocy i osób w sytuacjach kryzysowych, prokuratura rejonowa, sąd rejonowy, kuratorzy sądowi, ośrodki wsparcia, organizacje pozarządowe, kościół i społeczność lokalna.

Środki finansowe na realizację działań określonych w niniejszym Programie będą pochodzić głównie z budżetu samorządowego (miasta, powiatu, województwa) i centralnego oraz środki z funduszy pomocowych, Unii Europejskiej oraz z programów grantowych.

Spodziewane efekty Programu to:

- ✓ Zwiększenie skuteczności i dostępności pomocy osobom doświadczającym przemocy.
- ✓ Zwiększenie społecznej wrażliwości i zaangażowania w sprawy przeciwdziałania przemocy.
- ✓ Pogłębienie wiedzy społeczeństwa o zjawisku przemocy i sposobach radzenia sobie z tym problemem.

- ✓ Zmniejszenie liczby osób i rodzin dotkniętych przemocą w rodzinie.
- ✓ Zmiana postaw społeczeństwa wobec przemocy w rodzinie.
- ✓ Wzrost liczby osób profesjonalnie pomagających osobom zagrożonym i ofiarom dotkniętym przemocą.

Monitorowanie Programu będzie prowadził Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej przy współpracy z Zespołem Interdyscyplinarnym ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Sprawozdanie i ocena realizacji poszczególnych działań w roku kalendarzowym będą opracowywane w oparciu o dane przekazane przez przedstawicieli instytucji oraz podmiotów realizujących Program. Następnie sprawozdanie będzie przedłożone Burmistrzowi Miasta Sanoka. W trakcie realizacji Programu istnieje możliwość dokonywania zmian wynikających ze zdiagnozowanych potrzeb. Zmiany będą przedstawiane Radzie Miasta Sanoka do zatwierdzenia. Program ma charakter otwarty, tzn. dopuszcza się jego rozszerzenie o dodatkowe rozwiązania lub modyfikację zaproponowanych działań stosownie do możliwości i pojawiających się potrzeb.

Spis rysunków:

<i>Rysunek 1. Problemy społeczne występujące na terenie miasta Sanoka</i>	<i>27</i>
<i>Rysunek 2. Czy jest Pani/Pan zadowolony(a)y z warunków życia w mieście Sanoku?</i>	<i>27</i>
<i>Rysunek 3. Jaka jest skala problemu uzależnień (alkohol, narkotyki, tzw. dopalacze, inne) na terenie miasta Sanoka?</i>	<i>28</i>
<i>Rysunek 4. Czy na terenie miasta Sanoka występuje zjawisko przemocy domowej?</i>	<i>29</i>
<i>Rysunek 5. Częstotliwość i powszechność przemocy w rodzinie w mieście Sanoku?</i>	<i>30</i>
<i>Rysunek 6. Najczęściej spotykane formy przemocy</i>	<i>31</i>
<i>Rysunek 7. Znajomość rodzin, w których dochodzi do stosowania przemocy psychicznej</i>	<i>32</i>
<i>Rysunek 8. Sprawcy przemocy w rodzinie w mieście Sanoku</i>	<i>32</i>
<i>Rysunek 9. Ofiary przemocy w rodzinie w mieście Sanoku</i>	<i>33</i>
<i>Rysunek 10. W jakiej sytuacji / w jakim miejscu Pan(a)/Pani zdaniem najczęściej dochodzi do stosowania przemocy psychicznej i fizycznej?</i>	<i>34</i>
<i>Rysunek 11. Okoliczności sprzyjające wystąpieniu przemocy psychicznej w rodzinie</i>	<i>35</i>
<i>Rysunek 12. Czy doświadczył(a) Pan/Pani kiedykolwiek przemocy psychicznej?</i>	<i>36</i>
<i>Rysunek 13. Czy doświadczył(a) Pan/Pani kiedykolwiek przemocy fizycznej?</i>	<i>37</i>
<i>Rysunek 14. Czy Pana(i) zdaniem ofiary przemocy na terenie miasta mogą liczyć na pomoc?</i>	<i>38</i>
<i>Rysunek 15. Z jakiej pomocy mogą Pana(i) zdaniem skorzystać ofiary przemocy w mieście Sanoku?</i>	<i>39</i>
<i>Rysunek 16. Czy Pan/Pani udzielał(a) kiedyś pomocy osobie doznającej przemocy/pokrzywdzonej?</i>	<i>39</i>
<i>Rysunek 17. Forma udzielonej pomocy</i>	<i>40</i>
<i>Rysunek 18. Czy czujesz się bezpiecznie w swojej szkole?</i>	<i>41</i>
<i>Rysunek 19. Czy byłeś/byłaś kiedykolwiek świadkiem agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie?</i>	<i>42</i>
<i>Rysunek 20. Czy byłeś/byłaś kiedykolwiek świadkiem agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie? Wyniki z uwzględnieniem płci</i>	<i>42</i>
<i>Rysunek 21. Czy byłeś/byłaś kiedykolwiek świadkiem agresji na terenie szkoły lub w jej obrębie? Wyniki z uwzględnieniem szkoły</i>	<i>43</i>
<i>Rysunek 22. Czy kiedykolwiek na terenie szkoły lub jej obrębie byłeś/aś ofiarą agresji?</i>	<i>43</i>
<i>Rysunek 23. Czy kiedykolwiek na terenie szkoły lub jej obrębie byłeś/aś ofiarą agresji? Wyniki z uwzględnieniem płci</i>	<i>44</i>
<i>Rysunek 24. Czy kiedykolwiek na terenie szkoły lub jej obrębie byłeś/aś ofiarą agresji? Wyniki z uwzględnieniem szkoły</i>	<i>44</i>
<i>Rysunek 25. Z czyjej strony spotkałeś (-ałaś) się z agresją?</i>	<i>45</i>
<i>Rysunek 26. Z czyjej strony spotkałeś (-ałaś) się z agresją? Wyniki z uwzględnieniem szkoły</i>	<i>45</i>
<i>Rysunek 27. Z jakimi zachowaniami agresywnymi zetknąłeś/zetknęłaś się w ciągu ostatnich 6 miesięcy w Twojej szkole?</i>	<i>46</i>

Rysunek 28. Z jakimi zachowaniami agresywnymi zetknąłeś/zetknęłaś się w ciągu ostatnich 6 miesięcy w Twojej szkole? Wyniki z uwzględnieniem szkoły	47
Rysunek 29. Kiedy najczęściej Twoim zdaniem dochodzi do zachowań agresywnych?	48
Rysunek 30. W jakim miejscu w szkole najczęściej spotykasz się z przemocą?	49
Rysunek 31. Czy reagujesz jeżeli drugiej osobie dzieje się krzywda?	49
Rysunek 32. Czy reagujesz jeżeli drugiej osobie dzieje się krzywda? Wyniki z uwzględnieniem płci i szkoły	50
Rysunek 33. Kogo najczęściej informujesz, kiedy doświadczasz przemocy?	50
Rysunek 34. Jakie środki zaradcze podejmowane są w Twojej szkole aby zapobiec zachowaniom agresywnym?	51
Rysunek 35. Czy spotykasz się z przemocą ze strony uczniów poza terenem szkoły?	52
Rysunek 36. Czy spotykasz się z przemocą ze strony uczniów poza terenem szkoły? Wyniki z uwzględnieniem płci i szkoły	52
Rysunek 37. Czy doświadczyłeś/aś przemocy w sieci (np. w postaci wulgarnego wyzywania, poniżania, zastraszania, ośmieszania)?	53
Rysunek 38. Czy doświadczyłeś/aś przemocy w sieci (np. w postaci wulgarnego wyzywania, poniżania, zastraszania, ośmieszania)? Wyniki z uwzględnieniem płci i szkoły	53
Rysunek 39. Jakiego rodzaju była to przemoc?	54
Rysunek 40. Jakie są Twoje odczucia wobec cyberprzemocy?	54

Spis tabel:

<i>Tabela 1. Informacje o przemocy domowej w Sanoku w latach 2012 – 2017 (źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Powiatowej Policji w Sanoku)</i>	<i>15</i>
<i>Tabela 2. Formy pomocy udzielonej ofiarom przemocy domowej przez MOPS w Sanoku w latach 2014 - 2017.....</i>	<i>16</i>
<i>Tabela 3. Rodziny i osoby w rodzinach, którym w latach 2015-2017 OPS przyznał pomoc z powodu przemocy w rodzinie i alkoholizmu. (opracowanie własne na podstawie danych MOPS w Sanoku) ...</i>	<i>16</i>